Osváth László

A civil szervezetek térségi együttműködései Magyarországon

(Útmutató és kézikönyv a civil szervezetek térségi együttműködésének elveiről, módszereiről, eljárási rendjéről)

Könyv szakmai lezárása: 2005. április

A szerző civil szektorban végzett kutatásait az Alapítvány a Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért támogatja.

Országos Civil Érdekképviseletért Egyesület,

Budapest, 2005

Adatok a kiadvány hivatkozásához: Osváth L. (2005) A civil szervezetek térségi együttműködései Magyarországon (Útmutató és kézikönyv a civil szervezetek térségi együttműködésének elveiről, módszereiről, eljárási rendjéről). Országos Civil Érdekképviseletért Egyesület, Budapest, 47. p.

Tartalomjegyzék

Bevezetés
I. Térségi összefüggések a nonprofit szférában

II. Együttműködések a civil szférában
2.1. A civil együttműködések szervezeti hatásai
2.2. A civil együttműködés hatása a térségi fejlődésre
2.2.1. Társadalmi tőke
2.2.2. Jellemző együttműködési formák a civil szférában

III. A civil szervezetek térségi együttműködései Magyarországon napjainkban
3.1. A civil szektor együttműködéseinek fejlődése a rendszerváltozás után
3.2. Civil szféra mai helyzete az együttműködések szempontjából
3.2.1. Kapcsolat nélküli szervezetek
3.2.2. Kapcsolatépítők
3.2.2.1. Szakmai és települési együttműködések kettőssége
3.2.3.2. Pályázatok szerepe az együttműködésekben
3.2.3.3. Az önkormányzatok szerepe a civilek együttműködésében
3.2.3.4. Gazdasági szervezetekkel való együttműködés hiánya

IV. A civilek országos méretű együttműködéseinek meghatározó jelenségei és szereplői
4.1. Szolgáltató központok a civil szféra részére
4.1.1. Nagyvárosok felől szerveződő szolgáltatók
4.1.2. Kistelepülések felől szerveződő szolgáltatók (teleházak)
4.1.3. A szolgáltató központok szerepe
4.2. Nagy ernyőszervezetek, nonprofit szövetségek
4.2.1. Alapítványi ernyők
4.2.2. Szövetségi ernyők
4.2.3. Ernyőszervezetek érdekképviseleti tevékenysége
4.3. A környezet- és természetvédelem területén működő civil szervezetek együttműködése
4.3.1 Az együttműködési rendszer bemutatása
4.3.2. Az együttműködési rendszer bemutatása
4.4. Civil érdekképviselet
4.4.1. Országos Civil Érdekképviselet (OCÉ)
4.5. Nemzeti Civil Alapprogram (NCA)
4.5.1. Az NCA program első fordulójának tapasztalatai

Összefoglalás

Irodalomjegyzék

Bevezetés

Ez a könyv egy három kötetből álló sorozat első tagja. A sorozat a civil szervezetek térségi együttműködését tekinti át. Az első rész az elméleti alapokból kiindulva a civil szervezetek együttműködéseinek összetett rendszerét mutatja be, széleskörű társadalmi összefüggésrendszerbe helyezve, a térségi hatásokra és komplex fejlesztési kérdésekre koncentrálva. Szemben a másik kettővel, melyek a civil szervezetek területfejlesztésbe való bekapcsolódását elemzik, a folyamat résztvevői szemszögéből.

Elsősorban a civil szervezetekben tevékenykedőknek, velük napi kapcsolatban álló döntéshozóknak, területfejlesztési szakembereknek íródott, azzal a céllal, hogy egy széleskörű áttekintést adjon a témakör tágabb összefüggéseiről.

Az első nagy fejezet a nonprofit szférát jellemző fontosabb területi, térségi összefüggéseket és annak következményeit mutatja be, végig kísérve a civil szféra rendszerváltozástól kezdődő megújulását. A második rész a civil szférában megvalósuló együttműködések természetével, fejlődésre gyakorolt hatásaival foglalkozik. A harmadik és negyedik rész megkísérel átfogó képet adni arról, hogy hogyan áll ma Magyarországon a civil együttműködés helyzete. Míg előbbi egy országos áttekintés, addig utóbbi a térségi civil együttműködések szempontjából fontos országos hatású kérdéseket, és konkrét megoldásokat elemez.

A kötet információs bázisait legfőképpen a már meglévő írásos dokumentumok, statisztikai adatok képezik. A témakörben kevés a tudományosan feldolgozott és publikált anyag, sok esetben kéziratokra, vitaanyagokra, előadás összefoglalókra kellett támaszkodni, viszonylag nagy arányban szerepelnek internetes források is. A statisztikai adat felvétel módszertana a 2000-ben a KSH által felvett teljes körű minta után megváltozott, a területi adatok az újabb publikációkban nagyon korlátozottan vannak jelen, ezért kényszerülünk visszanyúlni az elemzésekben e viszonylag régi adatokhoz. Ha a konkrét értékek módosultak is némiképp, a nagyobb területi összefüggések drasztikus megváltozásáról nincs szó, mindazonáltal a régi adatok némi bizonytalanságot hoznak az elemzésekbe. 2005-től várhatóan a KSH a nonprofit szervezetekre vonatkozó adatait ismét a korábbi módon fogja publikálni, ami minden bizonnyal lehetőséget ad majd ugyanezen területi elemzések elkészítésére a jövőben.

A könyvben előforduló civil szervezet és nonprofit szervezet kifejezés gyakorlatilag szinonimaként szerepel, annyi kitétellel, hogy a statisztikai adatokkal foglalkozó részeknél, a hivatalos megfogalmazást követve inkább a nonprofit, míg a többi résznél a civil kifejezés élvez előnyt. Ez utóbbi szubjektív választás, amely némileg kiemeli az állami és piaci szférától való elkülönülést és a társadalmi részvétel fontosságát, amellett, hogy nem informális csoportosulásokról van szó[1]. A civil társadalom kifejezés az előbbieknél bővebb tartalmú, mégpedig abban a tekintetben, hogy nincs lehatárolva az informális szféra együttműködései, csoportosulásai irányába.

I. Térségi összefüggések a nonprofit szférában

A nonprofit szféra térszerkezetének legfőbb jellemzője a markáns Budapest-vidék kettősség. Akár a nonprofit szervezetek számát, akár a szektorban foglalkoztatottakat, vagy a bevételeket nézzük is, azt tapasztaljuk, hogy a főváros túlreprezentált. A népességnek kevesebb, mint 1/5-ét tömöríti, a nonprofit szféra említett mutatói viszont mindegyik esetben

[1] A fogalmi lehatárolás, és értelmezés kérdéskörével részletesebben foglalkozik: Kuti É. 1998. Hívjuk talán nonprofitnak… Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.

meghaladják ezt az arányt. A fővárosi szervezetek számaránya csak néhány százalékkal magasabb, mint a népességi súly, a főállású foglalkoztatottak tekintetében több mint kétszeres, a bevételek szempontjából pedig, több mint háromszoros a népességszámhoz viszonyított túlsúly (1. ábra).

1. ábra

Nonprofit szervezetek megoszlása, 2000

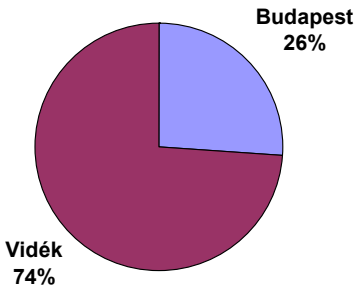

A nonprofit szervezetek főállású teljes munkaidős foglalkoztatottainak megoszlása, 2000

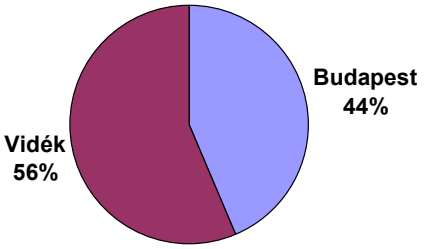

A nonprofit szervezetek bevételeinek megoszlása, 2000

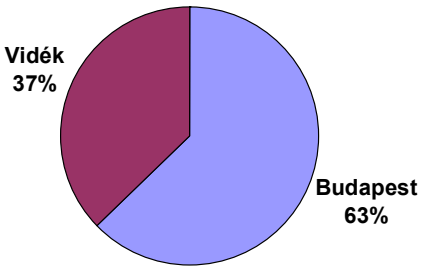

Forrás: KSH

Ha ezt országosan értelmezzük, azt mondhatjuk, hogy a területi különbségek a nonprofit szférában legjellemzőbben a főváros és a vidék közötti különbségekként jelennek meg. Ha szerkesztenénk egy megyei bontású tematikus térképet, bármely mutató tekintetében azonos szerkezetet kapnánk: egy magasan kiemelkedő főváros mellett egy viszonylag homogénen alacsony értékekkel rendelkező vidék rajzolódna ki. (Természetesen a megyék értékei nem teljesen azonosak, de Budapest kiugró értékéhez képest nagyon kis különbségeket tapasztalhatunk csak megyei szinten.)

Mindezekhez azt is hozzá kell tennünk, hogy a fővárosi szervezetek hatékonyabban is működnek abban a tekintetben, hogy számarányuknál is nagyobb arányban kötik meg a támogatásokat, szerzik meg a pályázati pénzeket, és intenzívebben használják az önkéntes munkát (1. táblázat; 2. táblázat).

1. táblázat

A nonprofit szervezetekre vonatkozó "állapotmutatók" megoszlása, 2000 (%)

Településtípusok	Pályázati úton nyert bevétellel rendelkező szervezetek megoszlása	Támogatást nyújtó szervezetek megoszlása	Önkéntes segítők megoszlása	A foglalkoztatottak közül a felsőfokú végzettségűek aránya
Főváros	**28,9**	**37,1**	**37,2**	**39**
Megyeszékhely	25,2	26,3	21,1	24,4
Többi város	26,7	24	19,5	16,7
Község	19,2	12,6	22,2	13,8
Összesen	100	100	100	27,9

Forrás: KSH

2. táblázat

A nonprofit szervezetekre vonatkozó "eredménymutatók" megoszlása, 2000 (%)

Településtípusok	Pályázati bevétel megoszlása	Kiosztott támogatás megoszlása	Az önkéntes foglalkoztatottak becsült bérmegtakarítása	Magánszemélyekből álló tagsággal rendelkező egyesületek tagjainak megoszlása
Főváros	**59,3**	**84,4**	**40,3**	**55**
Megyeszékhely	21,6	6,3	20,5	20,6
Többi város	12,5	6,2	20,1	15,5
Község	6,6	3,1	19,1	8,9
Összesen	100	100	100	100

Forrás: KSH

A főváros dominanciája nem véletlen. A Budapesti szervezetek éppen a központba településük miatt sokkal kedvezőbb pozícióban vannak a vidékieknél, itt a legfejlettebb az infrastruktúra, a legnagyobb arányban itt vannak jelen a magasan képzettek, itt a legkönnyebb az információhoz jutás, legfejlettebb a gazdaság és nem utolsósorban a fővárosban lehet a leghatékonyabban lobbitevékenységet folytatni. Mindemellett a támogatások és pályázati pénzek fővárosi koncentrációjának okaként említhetjük meg még a döntéshozók oldaláról a területi szemlélet háttérbe szorulását az ágazati döntések mögött.

Félreértés ne essék, korántsem állítható az, hogy a budapesti nonprofit szférának nincs szüksége a támogatásra, és az itt működő szervezetek nem végeznek a társadalom számára hasznos tevékenységet, sőt pontosan központi funkcióik és hatékonyságuk révén a fővárosban működő szervezetek a szféra kulcsszereplői. Valójában a döntéshozók és támogatók oldaláról fontos feltennünk a kérdést, hogy mikor ágazati döntéseiket meghozzák, tisztában vannak-e vele, hogy a nonprofit szférán keresztül újraelosztott források közel 2/3-a az ország amúgy is legfejlettebb területére érkezik (Bocz et al., 2002)? Ha ez lenne a döntéshozói szándék, akkor minden rendben van, ez is lehet megindokolható koncepció. A területfejlesztés nagy dilemmája, hogy a már fejlett régiókat támogassuk-e, mert az hatékonyabb, és így több forrást teremtünk az újraelosztásra, vagy a legfejletlenebb régiókat, hogy ne szakadjanak le nagyon. Mindkét megoldás indokolható, és az ideális valószínűleg a két véglet között található. Az az igazi probléma, ha a támogatás nem tudatosan történik, nincsenek meghatározva a célok és a prioritások, ha hiányzik a civil szféra támogatásának területi koncepciója.

A fővárosi szervezetek dominanciája a támogatásokban túlzott, ami feszültségeket, szembenállásokat szül a szektoron belül. Másrészről a budapesti szervezetek valamelyest nagyobb támogatása indokolt is. Ha megnézzük a szervezetek hatókörét és székhelyük településhierarchiában betöltött helyét, szoros összefüggést találunk, ami annyit jelent, hogy a falvakban működő szervezetek nagy részének hatóköre csak az adott településre, vagy esetleg a környékére terjed ki; míg a kisvárosiaknál már jobban előtérbe kerül a kistérségi szerepkör; a megyeszékhelyekre települt a megyei és regionális hatókörű szervezetek többsége; a fővárosban található az országos és nemzetközi hatókörű szervezetek zöme. (Bocz et al., 1998) Azt is tudjuk, hogy a nagy országos hálózatokat működtető szövetségek központjai is előszeretettel települnek a fővárosba. Mindez annyit jelent, hogy számos olyan szervezet működik Budapesten, amely a kapott támogatások egy jelentős részéből országos programokat valósít meg, tehát nemcsak a főváros részére nyújt szolgáltatást, tovább osztja a támogatásokat vidéki csoportoknak, szervezeteknek is. Ugyanakkor azt is mérlegre kell tennünk a támogatások elosztásánál, hogy a szervezetek zöme kicsi, csak a saját szűk tagságát szolgálja ki, nem is törekszik nagyobb térségi szerepre.

Az időbeli tendenciákat is megvizsgálva, a rendszerváltozást követő évekhez viszonyítva kitűnik, hogy a Budapesti dominancia - ha nem is intenzíven - de valamelyest enyhült. A Nemzeti Civil Alapprogram első tapasztalatai is, azt mutatják, hogy ez az új elosztási rendszer kevésbé főváros centrikus (Kuti, 2004).

A nonprofit szervezetek települési eloszlásának jellemzője, hogy a kistelepüléseken a társas nonprofit szervezetek számarányukhoz képest felülreprezentáltak, ellentétben az alapítványokkal, melyek kevésbé jellemzőek a falvakban (3. táblázat).

3. táblázat

Nonprofit szervezetek megoszlása településtípusok szerint, 2000 (%)

Településtípus	Alapítványok	Társas nonprofit szervezetek	Nonprofit szervezetek összesen
Főváros	31,1	22,5	26,1
Megyeszékhely	23,4	21,7	22,4
Többi város	26,6	25,8	26,1
Község	18,9	30	25,4
Összesen	100	100	100,0

Forrás: KSH

Az okok minden bizonnyal a mélyebb közösségi kötődésekben, hagyományokban is tetten érhetők, de biztosan hatással volt az is, hogy a társas nonprofit szervezeti formák alapítása általában nem igényel komolyabb pénzügyi hátteret. Egy alapítvány létrehozása és működtetése ezzel szemben már bizonyos mennyiségű tőkét feltételez az alapító részéről, amihez városi környezetben, jobbak voltak a feltételek. Hozzájárulhatott ehhez az állapothoz az is, hogy míg társas nonprofit szervezetek, ha nem is pontosan a mai formájukban, de folyamatosan léteztek, az alapítványok 1987-től mint újítás vagy legalábbis „újrafelfedezés", tehát mint innováció alakultak meg újra, és mint ilyen az innovációk tipikus magyar terjedési útját követve először a fővárosban jelentek meg nagy számban, és csak késéssel jutottak el az alacsonyabb hierarchiaszintekre nagyobb tömegükben.

Ha a nonprofit szervezetek eloszlását nagyobb régiók szintjén vizsgáljuk, első látásra az lehet a benyomásunk, hogy az eloszlásuk az ország gazdasági térszerkezetét követi. A tízezer főre jutó szervezetek száma kiemelkedő Közép-Magyarországon és Nyugat- valamint Közép-Dunántúlon, ezzel szemben kissé fejletlenebb déli és legelmaradottabb északkeleti régiókat találunk. Ez azonban tévútra vezethet. Részletesebb bontásban, már megyei szinten is, világosan látszik, hogy ez nincs így. Nyugaton valójában nem a legfejlettebb megyékben találjuk a legtöbb szervezetet, hanem a Balatoni üdülőkörzet hatása miatt a tó környékiekben. Gazdaságilag egyik legfejlettebb megyénk Fejér, pedig, kifejezetten kevés szervezettel rendelkezik. Kiemelkednek ugyanakkor egyes nagy oktatási és egészségügyi központokkal rendelkező megyéink, mint Baranya, Csongrád, különösen a nagy regionális központokba (Debrecen, Pécs, Miskolc, Szeged) települt alapítványok miatt (Nárai, 2000). Megvizsgálva a nonprofit szervezetek területi eloszlását, egyes szegmensekben a gazdaság, másokban az intézményi kötöttség mutatkozik meg, ugyanakkor egyik sem kizárólagosan.

A nonprofit szektorban napjainkban végbemenő folyamatok abba az irányba mutatnak, hogy a szektort egyre kevésbé tudjuk leírni a szervezetszám változásával, a mutató az ezredfordulóra elavult. A nonprofit szektor fejlettsége egy térségben ma már nem annyira az ott megtalálható szervezetek számától, sokkal inkább hatékonyságuktól, szervezettségüktől, hálózataiktól, együttműködéseiktől függ.

II. Együttműködések a civil szférában

2.1. A civil együttműködések szervezeti hatásai

Egy-egy szervezet lehetősége önmagában általában nagyon korlátozott. A civil szervezetek is törekszenek a fejlődésre, önmaguk meghaladására. Tevékenységük gyakran egy nagyobb országos vagy globális összefüggésrendszerbe, problémakörbe ágyazódik, a szervezet célja pedig, ennek lokális leképezése; gondoljunk csak a környezetvédelemre, szegények segítésére, jogvédelemre, erőszak elleni fellépésre vagy a nőmozgalomra. Ugyanakkor az alapvető problémák sokszor nem oldhatók meg helyi szinten. A szervezetek összefogással megtöbbszörözhetik erejüket és befolyásukat.

A következő felsorolásban igyekeztünk nagyvonalakban összegyűjteni a legfontosabb előnyöket, melyek az együttműködésekből következhetnek. Arra keressük a választ, hogy hol keletkezik a többlet az együttműködések révén.

Megnő az érdekérvényesítő képesség: A szervezetek összefogásának talán legszembetűnőbb előnye, hogy megnő a résztvevők száma. Ez nagyobb súlyt ad egy cél érdekében történő fellépésnek, ami erősíti az érdekérvényesítő képességet.

Megnő az erőforrások mennyisége: Több erőforrást is képesek egy cél mögé állítani a szervezetek, ha összefognak. Így közösen olyan eszközök is elérhetővé válnak számukra, amelyeket külön-külön, egyiküknek sem volt lehetősége elérni.

Megnő az erőforrások diverzitása: Az erőforrásoknak nemcsak a mennyisége, hanem a sokfélesége is megnő, így az együttműködésben hatékonyabb kombinációkban is felhasználhatók. Ha csak a szakképzett munkaerőre gondolunk is, beláthatjuk ennek jelentőségét, nagyon kevés az olyan projekt, amelynek végrehajtásához csak egyféle szakemberre van szükség, és nagyon kevés az a civil szervezet, amely mindenféle szakemberrel rendelkezik, a pályázatírótól a projekt menedzseren keresztül a mérnökig, jogászig, közgazdászig vagy a napi ügyintéző titkárig. Az erőforrások sokfélesége megnöveli az alkalmazkodó képességet, és a rugalmasságot.

Az időszakos kapacitástöbblet kitölthető: A kapacitásfelesleg kihasználása jobban megoldható együttműködések keretében. Például egy megépült rendezvénytermet kevés civil szervezet tud egész évben programokkal megtölteni, felesleges lenne egy másik szervezetnek mellé építeni a sajátját, ha meg tudnak egyezni az időbeosztásról. De az is lehetséges, hogy nincs szüksége mindkét szervezetnek egy teljes állású foglalkoztatottra, egy alkalmazott több szervezetnek is dolgozhat, akár ugyanabban az irodában. Nagyobb bizalomszint mellett akár likviditási gondokat is kezelni lehet közösen.

Megnő az információhoz jutás esélye: Több szervezet több kapcsolattal, információs csatornával rendelkezik, márpedig az információ korunk egyik legfontosabb erőforrása. Gondoljunk csak arra, hogy egy szervezetnek még a leggyengébb referenciákkal is nagyobb esélye van a nyerésre annál, amely nem is tudott a kiírásról, így be sem nyújtotta pályázatát.

Programkoordináció: Közös célcsoportnak rendezett programok azonos időpontban könnyen kiolthatják egymás hatását, érdemes a hasonló területen tevékenykedő partnerekkel előzetesen egyeztetni, vagy adott esetben közösen szervezni.

Hatékonyabb pályázás: Egyre több pályázat részesíti előnyben, vagy követeli meg a partnerséget a megvalósításban. Különböző hálózati konstrukciókban együttműködéssel, több pályázaton indulhat a szervezet, illetve nagyobb eséllyel. Az is megoldható, hogy olyan projektekbe is bekapcsolódjon a szervezet, amit eredetileg nem is írtak ki civileknek. A leggyakrabban önkormányzatok használják a megoldást, hogy egy nonprofit szervezetet alapítanak, hogy pályázzon helyettük, de fordított szerepben is működik a módszer. Széman és Harsányi (1999) Halak és hálók című könyvében hoz erre példát: „Tudunk olyan önkormányzatról, ahol hallgatólagos megállapodás született a következőkben: az önkormányzat minden olyan pályázati lehetőséget megpályáz, ahol civil szervezet nem vehet részt. A pályázat elnyerése esetén a pályázati összeget szerződés vagy együttműködés keretében átadja a nonprofit szervezetnek. Az viszont az önkormányzatot önkéntes munkaerejével, természetbeni juttatásaival segíti." (Széman – Harsányi, 1999 p. 69.)

Egy partnerszervezet bevonása lehetővé teszi olyan pályázatok benyújtását is, melyre egyedül nem lett volna kapacitás.

Az előnyök mellett azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy minden kapcsolat fenntartása és az együttműködés befektetésekkel is jár, amit mérlegelni kell a várható hasznához képest.

2.2. A civil együttműködés hatása a térségi fejlődésre

Sokan még ma sem látják világosan, hogy a civil szektor állapota és működése hatással van a fejlődésre egy adott térségben. Gyakran maguk a „civilek" sincsenek ezzel tisztában. Legtöbbjüktől a térségi gondolkodás nagyon távol áll, csak a saját szűk területükre koncentrálnak, de ez mit sem változtat azon, hogy tevékenységük mintegy „melléktermékeként" a térség fejlődését ők is befolyásolják. Még akkor is, ha a fejlődést szigorúan gazdasági értelemben értjük.

A helyi társadalmi életet, történéseket nyomon követő, abba aktívan bekapcsolódó, gyakran kifejezetten fejlesztési céllal megalakult szervezetek fontossága könnyen belátható. Nagyon nehéz egy olyan települést, vagy térséget fejleszteni, amelynek társadalmi szereplői nem akarnak fejlődni, illetve nem abba az irányba szeretnének fejlődni, mint azt a döntéshozók elképzelik. Gyakran tapasztalható az a szemlélet, hogy a problémákra másoktól, felsőbb szervektől, államtól, polgármestertől várják az emberek a megoldásokat. Nekik valóban kulcsszerepük van abban, hogy megfelelő kereteket biztosítsanak, de önmagukban nem lehetnek a fejlődés motorjai, a fejlődést a térségben élőknek kell tartalommal megtölteni. A fejlődésben fontos szerepe van, hogy mindenki ismeri-e és magáénak érzi-e a fejlődés irányát, és megteszi-e azt, ami feladat ebből rá hárul. A civil szférának pótolhatatlan szerepe van a fejlődési irány és célok meghatározásában, abban, hogy a szereplők e célok mögé álljanak, és ott is maradjanak. Ezt ellenőrzési funkciója révén valósítja meg a szféra, amit hívhatnánk civil kontrollnak is, ami többletjelentéssel bír, és utal azokra a demokratikus garanciákra is, amelyek a civil szektor megfelelő funkcionálása révén működnek.

A civil szervezetek jelenléte és működése önmagában is előnyöket hordoz. Ezek egy része mérhető a gazdasági fejlettség hagyományos mérőszámaival is. Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy bár a civil szféra működéséről sokat elmondanak ezek a számok, csak kis részben alkalmasak a civil szféra térségi szerepének megítélésére, mert a civil szervezetek jelentősége elsősorban nem gazdasági, hanem társadalmi. Ugyanakkor hiba lenne ezeket teljesen figyelmen kívül hagynunk! A civil szervezetek szolgáltatásokat nyújtanak és vannak fizetett alkalmazottaik, így tehát kisebb-nagyobb mértékben részt vesznek az adott térség értéktermelésében és foglalkoztatásában. Lehetőségük van egy plusz erőforrás, az önkéntes munka bevonására, amely az állami és a piaci szereplők számára nem, illetve csak nagyon

szűk keretek között elérhető. Emellett az is elmondható, hogy ezek a tevékenységek részben, vagy egészében függetlenek a térségben végbemenő piaci folyamatoktól, diverzifikálják a térség értéktermelő és foglalkoztatási szerkezetét, amely hozzájárul a térség stabilitásához. Egy esetleges negatív irányú piaci változás esetén a helyi civil szervezetek nagy eséllyel folytatni tudják tevékenységüket, mert nemcsak a piaci viszonyokba ágyazódnak be. Továbbra is megtartják a munkaerőt, és elképzelhető, hogy betöltik az üzleti alapú szolgáltatásokban a válsággal keletkezett réseket.

A civil szervezetek ilyen szempontból vizsgált gazdasági jelentősége térségenként eltérő. A kelet-közép-európai országokban, így hazánkban is, ennek mértéke még jelentősen alatta marad a régi Unió-s tagországokéinak, ugyanakkor a nyugati minták átvételével fejlődés várható e tekintetben. Jelen pillanatban azonban ez még sokkal inkább jelent jövőbeli potenciális lehetőséget, mint jelenbeli valóságot. Ha a foglalkoztatást vesszük példaként nemzetközi összehasonlításban, azt láthatjuk, hogy a nonprofit szektorban alkalmazott munkaerő a gazdaságilag aktív népesség százalékában Magyarországon alig haladta meg az 1%-ot, ami nem túl jelentős, de Németországban ez csaknem 6%, az Egyesült Államokban közel 10%, míg Hollandiában több mint 14%, amelyek már makrogazdaságilag is figyelemreméltó értékek (Salamon – Sokolowski, 2003). A civil szervezetek közötti együttműködés e potenciál kihasználásának egyik elengedhetetlen feltétele. Az együttműködés hatékonyabbá teszi a szervezetek működését, ezáltal több és jobb szolgáltatást képesek nyújtani, több embert tudnak foglalkoztatni, és több forrást tudnak a térségbe csábítani.

Vannak olyan jelenségek, amelyek nem vizsgálhatók egyszerűen a statisztikai mutatók változásának elemzésével, gazdasági jelzőszámokkal, de ez nem jelenti azt, hogy nem is léteznek! Ahhoz, hogy egy térség valódi társadalmi tartalommal bírjon, szükség van bizonyos belső feltételekre, összetartó erőkre. A belső kohéziót a térségen belül kiépülő kapcsolatok biztosítják. A civil szervezetek térségi megszerveződése ennek a rendszernek egy különösen fontos szintjét adja, mégpedig azért mert e szervezetek nagyon gyakran más módon áthidalhatatlan társadalmi szakadékokat ívelnek át. Elég, ha csak a sportegyesületekre, játékklubokra gondolunk, amelyek egészen más viszonyok között kapcsolják össze az embereket, mint a munka és a lakás. Vagyoni, etnikai, életkori és politikai gátakat léphetnek át.

A térség belső megszerveződése szüli meg a térségi hovatartozás érzését, ezekből a belső kapcsolatokból táplálkozik a térségi identitás, ami kialakítja azokat az érzelmi szálakat, amelyek arra motiválják az embereket, hogy jobbító szándékkal részt vegyenek a térség társadalmi életében. Ennek szintén fontos eszközei a helyi civil szervezetek, melyek fenntartják, és formálják ezt a kötődést. A térségi kötődés az alapja azon közös érdekek felismerésének, amelyek mentén érdemes összefogni és a megszerveződni a területi érdekérvényesítés érdekében.

Általában azt tapasztaljuk, hogy a lemaradó térségek nem képesek megtartani a képzett fiatal népességet, és az idősebb kevésbé képzett emberek egyfajta „csapdában” maradnak saját településükön. A terület- és településfejlesztéssel foglalkozó intézmények minden koncepcióban célként tűzik ki, hogy megpróbálják elérni, hogy a népesség helyben maradjon, és ennek jegyében munkálkodnak több-kevesebb sikerrel. Az eredmény könnyen mérhető: itt maradt vagy elment? Ugyanakkor gyakran nagyon kevés figyelmet fordítanak az elvándorlási folyamat révén megtörténő kapcsolatvesztésre. Nem csupán elmennek az emberek, de elvesztik a helyi kötődésüket is. Ki ne ismerne olyan városiakat, akik egy évben egyszer, Halottak napján hazajárnak szülőfalujukba, de semmikor máskor, mert az élőkhöz már nem kötődnek. A lemaradás, a kapcsolatoknak és velük együtt a lehetőségeknek a beszűkülése, egy öngerjesztő folyamat, ami a lemaradó térségek igazi tragédiája. E kapcsolatokat a helyben

maradó szervezett civil társadalom erejével lehet megtartani, és a közösség érdekében működtetni.

Szintén nehezen mérhető a civil szervezetek által nyújtott szolgáltatások értéke. A politikai döntéshozók a szolgáltatások államnál gazdaságilag hatékonyabb módon történő megvalósítását várják a civil szervezetektől, ami egy bürokratikus, pazarló állami szolgáltató szektor mellett reális és indokolt elvárás is lehet, de a szolgáltatás ellátása, pusztán azáltal, hogy nonprofit szervezetek valósítják meg még nem lesz gazdaságosabb. A civil szervezeti megvalósulás előnye az államival szemben az egyediség, helyi és speciális igényekhez való alkalmazkodás, innovativitás. Az uniformizált állami szolgáltatások nem képesek teljesen lefedni a társadalmi szükségleteket, a piaci szolgáltatások nem pótolják teljesen a hiányt, csak a fizetőképes kereslet mentén nyújtanak szolgáltatásokat. A két szektor szolgáltatásai között marad egy rés, ahol a társadalmi szükségleteket senki nem elégíti ki az adott térségben, ha gyenge a civil szektor, amely képes a szükségletekre egyedi módon, akár a fizetőképes kereslettől függetlenedve is reagálni. Ebbe a résbe kerülhetnek olyan példák, mint az idősek, betegek otthoni gondozása, speciális helyzetű csoportok oktatása, mozgássérültek foglalkoztatása, tartós munkanélküliek, szenvedélybetegek társadalmi visszaintegrálása. A mozgássérültek foglalkoztatása a munkanélküliségi rátát talán csak tizedekkel, századokkal csökkenti, mégis ki kérdőjelezheti meg a fontosságát? Ugyanakkor egzaktul nem tudjuk megmérni, hogyan hat e szolgáltatás társadalmi üzenete, mennyit fejlődött a társadalmi szolidaritás.

2.2.1. Társadalmi tőke

A társadalmi tőke fogalmának bevezetése és szerepének felismerése egy magasabb dimenzióba helyezi a civil szervezetek, civil társadalom hálózatainak fejlődésben betöltött szerepét. A fogalom a ’70-es években jelent meg a társadalomtudományi szakirodalomban és a legismertebb kutatói Granovetter (1988), Bourdieu (1997) és Coleman (1996, 1998), a témában kiemelkedő jelentőségű Putnam munkássága (1993a[2], 1993b, 1995a) az olasz és amerikai civil társadalomról szóló kutatásaival (Csizmadia, 2002)[3].

Putnam kutatásainak esszenciáját Kopp - Skrabski (2002) így foglalja össze: „Putnam 1993-ban megjelent, Making democracy work című könyve igazi áttörést hozott. A szerző azt elemezte benne, hogy miért van az olasz tartományok között óriási különbség abban, hogy egy bizonyos pénzmennyiségből milyen életminőséget tudnak teremteni a tartomány lakói számára. Az észak-olasz tartományokban sokkal jobb a helyzet ebből a szempontból, mint Dél-Olaszországban. Az északi részeken ugyanis kimutathatóan erősebb a társadalmi tőke, a bizalom és a kölcsönösség, s a civil szervezetek aktívabban vesznek részt a társadalom életében. E tényezők nemcsak a lelki egészségnek és a kiegyensúlyozottságnak, hanem a demokrácia működtetésének is az alapjai, s hiányuk kimutatható anyagi, gazdasági és egészségi veszélyeztetettséggel jár. Ebből a szempontból a valódi, demokratikusan működő civil szervezetek szerepe a legfontosabb, amelyek nemhogy gyengítik az állam működését, hanem inkább azt az erőt adják, amely az állam mellett egyedül képes szembeszegülni a modern világ, a globalizáció fogyasztói kényszerével, s hatékonyan képviselni a fejlődés valódi céljait.”

A társadalmi tőke értelmezésének többféle árnyalata létezik, a kutatók más-más aspektusára helyezik a hangsúlyt. Lényege egyfajta kollektív társadalmi bizalom és kölcsönösség, mely közös etikai normákból építkezik, és az egész civil társadalmat áthatja. Ez képezi alapját a társadalmi együttműködéseknek. A civil társadalom hálózatainak nagyon

[2] A hivatkozott tanulmány magyarul elérhető a www.kozossegfejlesztes.hu honlapon Varga Tamás fordításában.
[3] A kiemelt kutatókra való hivatkozások Csizmadia Z. (2002) összegzése alapján történtek.

fontos szerepe van a társadalmi tőke fejlődése szempontjából. Kornai (2003) megfogalmazásában: „Fontos bizalomépítő szerepet játszhatnak a különböző nem-kormányzati szervezetek és társadalmi egyesületek." … „ Putnam adatokkal igazolta, hogy szoros pozitív korreláció van egyfelől az NGO-k és társadalmi egyesületek száma és aktivitása, másfelől a társadalom tagjai közötti kölcsönös bizalom között. Az általános bizalom „társadalmi tőkét" alkot, s ez annál nagyobb, minél több egyesületben és nem kormányzati szervben minél tevékenyebben kerülnek egymással kapcsolatba az állampolgárok." (Kornai, 2003 p. 6.)

A társadalmi tőke akkor tud igazán működni, ha társadalmi kapcsolatok sűrű hálózatára épül rá, ami egyfajta kontrollt jelent a gazdasági és politikai kapcsolatokban, megerősíti, vagy cáfolja a szavahihetőséget. „A sűrű társadalmi kötelékek megkönnyítik a pletykát és a jó hírnév terjedésének más értékes módjait is –ami egy komplex társadalomban nélkülözhetetlen alap a bizalomhoz." (Putnam, 1993a) E hálózatok erősítik a bizalmat, felgyorsítják az információ-áramlást és innovációt, csökkentik a tranzakciók lebonyolításának költségeit. Utóbbira példa, hogy jelentős költségeket takaríthat meg az a szervezet, amelynek nem szükséges minden együttműködését részletes szerződésekkel szabályozni, és bíróság által garantálni, ehelyett bátran bízhat partnere szavahihetőségében és jó szándékában.

Putnam öt fontos működési mechanizmust különít el a társadalmi tőkével kapcsolatban:

„1. megkönnyíti a kollektív problémák megoldását, mivel receptet nyújthat a „kollektív cselekvés dinamikájára" (potyautas probléma, fogolydilemma, a közlegelők problémája)[4];

2. a közösségi fejlődés és a versenyképesség alapja (a gazdasági és társadalmi tranzakciók költségei csökkenthetők egy magas bizalmi szintű közegben);

3. kiszélesíti a társadalmi életünkkel kapcsolatos látókörünket, tudatállapotunkat (megmutatja egyéni sorsunk milliárdnyi összefonódási lehetőségét, és tényleges kapcsolódási pontját a többiekével);

4. biztosítja a sikeres célmeghatározáshoz, és célmegvalósításhoz szükséges információkat (pl. munkakeresés, csapatmunka);

5. a magas bizalmi szintű, társulásra hajlamos közeg megteremtése révén javítja az egyének életminőségét, elégedettségét, pszichés és fiziológiai stabilitását." (Csizmadia, 2002; Putnam 1995b)

A társadalmi tőke hatása nemcsak közvetlenül érvényesül, hanem fokozza a fizikai és humán tőkebefektetések hatékonyságát is (Putnam, 1993a)

A civil társadalom együttműködéseiben megformálódó kapcsolatok oly módon is elősegítik a fejlődést, hogy a már meglévő ismeretségek könnyen konvertálhatók más tartalmú kapcsolatokká a már kialakult bizalom alapján. Klubokban és sportegyesületekben született ismeretségek nagyon sok üzleti vállalkozás alapját teremtették már meg.

Fukuyama (1997) Bizalom című könyvében a Földön meglévő nagy társadalmi különbségeket és különböző társadalmak fejlődési lehetőségeit egyenesen a népek kultúrájában kialakult bizalomszintre, társadalmi tőkére vezeti vissza.

[4] Játékelméleti problémák, amelyekben a kooperatív cselekvés hiánya és az önérdek közös érdekek fölé helyezése, a teljes közösségnek maximális veszteséget okoz. Bővebb leírást lehet találni Tóth I. (1997) Játékelmélet és társadalom című könyvében.

Ugyanakkor az érem másik oldalát is látnunk kell. Milyen tévutakra vezethet a társadalmi tőke fejlesztése? A kölcsönös támogatás, együttműködés, szolidaritás, bizalom eszköze lehet a társadalmi elkülönülésnek, kirekesztésnek, korrupciónak, szervezett bűnözésnek is. A döntéshozók többsége még nem is hallott a társadalmi tőke létezéséről, és működéséről, ezért döntéseinél, egyáltalán nem veszi figyelembe, márpedig rombolni nagyon könnyű, építeni pedig, lassú, nehéz folyamat. A társadalmi tőke szerepének felismerése és tudatos fejlesztése nagyon fontos kihívás a jövőre nézve, amiben meghatározó szereppel bír a civil társadalom hálózatainak megerősödése.

2.2.2. Jellemző együttműködési formák a civil szférában

A civil szervezetek együttműködéseit tanulmányozva, azt láthatjuk, hogy el lehet különíteni három markáns együttműködési formát: a szövetségi együttműködést, a fórumszerű együttműködést, és a hálózati együttműködést.

Szövetségi együttműködés

A szövetségi együttműködés jellemzője, hogy tagjai egy téma köré csoportosulva zárt közösséget alkotnak. Az együttműködő partnereket a szakmaiság kapcsolja össze. Ágazati együttműködésről van szó. Zártsága abból adódik, hogy nem lehet korlátlanul minden szervezet tagja, a már bent lévők közösen feltételeket szabhatnak a belépésnek. Ez leggyakrabban a szakmai kompetenciára vonatkozik, illetve megköveteli a szövetség alapelveinek elfogadását és normáinak betartását. A tagok száma egyértelműen megadható. Legtöbbször működik egy koordinációs testület, amely az együttműködést szervezi. Maga a szövetség külön entitás, amely saját tagjaitól kapja legitimitását, őket képviseli, érdekükben munkálkodik. Ez az együttműködési forma nagyon alkalmas arra, hogy keretein belül egy szakterület megszervezze saját magát, előremozdítsa az adott terület fejlődését, és ott magas szakmai színvonalat garantáljon. Ugyanakkor képviseleti joga korlátozott. Ennek ellenére gyakran előfordul, hogy egy-egy szövetség egy egész ágazattal azonosítja magát, valójában ez zártságából adódóan nem lehetséges. Egy ágazatot képviselő szövetség mindig vádolható azzal, hogy részérdekeket jelenít meg, és ez a vád nem alaptalan!

Fórumszerű együttműködés

Az ilyen kooperáció tagjai nyílt közösséget alkotnak, amelybe bárki beléphet, a belépés lehetősége bizonyos automatizmusok révén, alanyi jogon jár, például ha az adott földrajzi területen vagy az adott szakterületen tevékenykedik a szervezet. Az együttműködés lehet ágazati és területi is. A szakmai színvonalnak nincsenek szervezeti garanciái. A fórum működtetésének értelme a nagyon erős legitimitás, amelyet az egész ágazattól, vagy ha területileg szerveződik, a térség szervezeteitől nyer, éppen ezért hivatott az ágazat, vagy térség képviseletére. A tagok száma nem korlátozott, de a potenciális résztvevőké igen. A legitimitás alapja a nem kizárhatóság, egy fórum legitimitását nyitottsága alapján érdemes értékelni, ha ezt valamilyen okból elveszti, vagy korlátozza, saját létalapját kérdőjelezi meg. A fórumnak demokratikus elvek alapján kell működnie, de ez le is lassíthatja, bizonyos mértékig nehézkessé is teheti működését. Elengedhetetlen a hatékony belső kommunikáció, ezért koordinációs testületet igényel. A fórum legitimitására építve szervezetek állíthatók fel és küldöttek delegálhatók. Ezek tevékenységével kapcsolatban alapvető fontosságú az ellenőrzés és kommunikáció csatornáinak kialakítása az őket küldő fórum felé.

Hálózati együttműködés

Hálózati együttműködés a szervezetek közötti közvetlen kooperációs kapcsolatokon alapuló együttműködés. A korábban jellemzett két formában az együttműködés részvételen

alapul, gyakorlatilag elképzelhető, hogy a résztvevő szervezet egyetlen másik szervezettel sem létesít közvetlen kapcsolatot és kooperációt, csak közvetetten a szövetségen vagy fórumon keresztül van kapcsolatban a többi résztvevővel, addig a hálózatban való részvétel alapja a hálózat legalább egy szervezetével való közvetlen kooperációs kapcsolat. A hálózat formálódása természetesen nem független a szövetségi és fórumszerű együttműködésektől, ezek irányítják a hálózatok alakulását, alkalmat kínálnak a szervezeteknek egymás megismerésére és a kooperációs kapcsolatok kialakulására. Míg a fórum és a szövetség valamelyest egymás ellentétei, nem lehet egy szerveződés fórum is és szövetség is egyszerre, a hálózati együttműködés mindkettővel összeegyeztethető. A hálózati együttműködés alapja a kölcsönös bizalom, amely lehetővé teszi, hogy az erőforrások megosztásával kölcsönös hasznot érjenek el, illetve költségeket takarítsanak meg. Az erőforrások alatt, nem csak a hagyományos erőforrásokat (tőke, technológiai ismeret, munka, természeti erőforrás) kell érteni, hanem az információt, infrastruktúrát, humán erőforrásokat, kapcsolatokat is, amelyek lehetővé teszik, hogy a szervezetek céljuk irányába előrelépjenek. Ne feledjük, nonprofit szervezetekről van szó, a végső cél itt általában nem a profit, mint a gazdasági szervezeteknél! A hálózatokban résztvevők száma nem korlátozott, határait nehéz, sokszor nem is lehet kijelölni, végső soron globális rendszerré kapcsolódhat össze egy-egy nemzetközi szervezeten keresztül.

A hálózatosodás jelensége nem a nonprofit szektor sajátja, a társadalom minden szintjén jelen van. A szervezeti hálózatok a korunkban nagyon gyorsan változó technológiai és piaci környezetre adott válaszreakcióként jöttek létre, elsősorban a gazdaság területén a nagy mamutvállalatok lebomlásával és az úgynevezett ipari övezetek kifejlődésével. A hálózatok ereje abban rejlik, hogy nagy rugalmasságukkal nagyon gyorsan képesek alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz. A civil szervezetek hálózataira jellemző a mellérendelő, független viszonyrendszer és a laza informális kapcsolódás.

Napjainkra a döntéshozók már tudatosan építenek a hálózatok szervezésére, a hálózati marketing, kapcsolati marketing ma már fontos része a közgazdasági tudásnak. Az egyik leghíresebb közgazdasági tankönyvszerző Kotler (1998, 2001) azt írja: „A verseny egyre inkább nem vállalatok, hanem egész hálózatok között folyik, a nyerő az a vállalat, amely a legjobb hálózatot építette ki.” (Kotler, 1998, 2001 p. 44.) A szerző ugyan a gazdasági szervezetekre fókuszál, de nemcsak róluk van szó, a marketing hálózatban a nonprofit szervezetek is szerephez juthatnak! A civil szervezetek fontos részei az úgynevezett regionális hálózatoknak, amelyek a földrajzilag azonos területen tevékenykedő érdekelteket kapcsolják össze a piaci szereplőktől a közigazgatási intézményeken át a civilekig. Ilyen együttműködési rendszerek képezik az alapját a gazdasági felemelkedéséről híressé vált „harmadik Olaszországnak” és hozzá hasonló területeknek (például: Dél-Franciaországban, vagy a Szilícium-völgyben), melyek a ’70-es évektől intenzíven fejlődve versenyképesekké tudtak válni a legnagyobb fejlett ipari területekkel is.

A hálózati együttműködési rendszer alkalmas arra, hogy a szervezetek hatékonyabban működjenek, költségeket takarítsanak meg, kipótolják hiányzó erőforrásaikat, vagy többlet erőforrásokat vonjanak be, intenzívebben kihasználják kapacitásaikat, több információhoz jussanak, és programjaikat hatékonyabban szervezzék. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a hálózat szervezése és fenntartása is befektetést és kompetenciákat követel, e nélkül nem lehet hozzájutni az előnyökhöz sem.

A hálózatok nagyon heterogén szereplőkből állhatnak, az együttműködés célja nem a legitimáció, sem pedig egy szakterület megszerveződése, célja szervezeti előnyök kihasználása, amely által az egész rendszer hatékonyabbá válik. Ily módon, a fórumok és a szövetségek hálózatosodása összességében elősegítheti hatékonyabb működésüket. Sokszor a fórumok és szövetségek tudatosan építik belső hálózataikat és létrehoznak hálózati koordinációs szerveket, szervezeteket is.

A hálózati kapcsolatok nem azonos minőségűek. Az együttműködés előnyeit akkor lehet igazán kihasználni, ha a kapcsolatot erős bizalmi viszony alapozza meg. A bizalom megelőlegezése, minden alkalommal kockázatot jelent a felek számára. A kapcsolat interakciók folyamán fejlődik, ezért fontos, hogy az együttműködés időben nem korlátozott. Egy kapcsolat építését érdemes először kis dolgokkal kezdeni és mikor kialakult a bizalom és a bizonyos szokások, akkor érdemes továbblépni a nagyobb kihívások irányába. A hálózati együttműködésben elengedhetetlen a személyes kapcsolat, a formalizálás sokszor csak a külső szereplőknek szól, illetve segít átmenteni a kapcsolatot, ha a kapcsolattartó személy valamely okból kiesik a rendszerből. Nem lehet eléggé hangsúlyozni azt a szemléleti kérdést, hogy egy jó kapcsolat érték, amely sok befektetést igényel, megszűnése pedig veszteség!

III. A civil szervezetek térségi együttműködései Magyarországon napjainkban

3.1. A civil szektor együttműködéseinek fejlődése a rendszerváltozás után

A szocialista rendszerekben a civil szervezetek csak nagyon korlátozott keretek között működhettek. Az ennek ellenére is létező szervezetek sokkal inkább tartoztak a rendszer megtűrt, mintsem preferált elemei közé. Ahogy a diktatórikus berendezkedésű államok általában, úgy a szocialista diktatúrák is igyekeztek akadályozni a civil társadalom spontán fejlődését, kapcsolatainak kiépülését és megerősödését, ez óhatatlanul a társadalmi tőke leépüléséhez vezetett.

A rendszerváltozáshoz közeledve a társadalom lefojtott elemei egyre inkább a felszínre kívánkoztak. A kelet-közép-európai térség országainak viszonylatában Magyarországon gyorsan haladt előre az átalakulási folyamat, hazánk a nonprofit szektor kiépítésében is élen járt. A '80-as évek végén megteremtődött az alapítványtétel (1987) és az egyesületalapítás törvényi szabadsága (II/1989), és egy korszerű adórendszer lépett életbe, amely lehetővé tette az alapítványok közvetlen támogatását (Szémán–Harsányi, 1999). Egy rendkívül liberális és nonprofit szervezeteket pártoló szabályozás alakult ki (Kuti, 1998), ami a II. világháború előtti civil életből táplálkozó történelmi tradíciókkal együtt a '90-es évek elejétől a nonprofit szektor robbanásszerű fejlődését hozta magával (2. ábra).

2. ábra

Nonprofit szervezetek számának változása Magyarországon (1989-2000)[5]

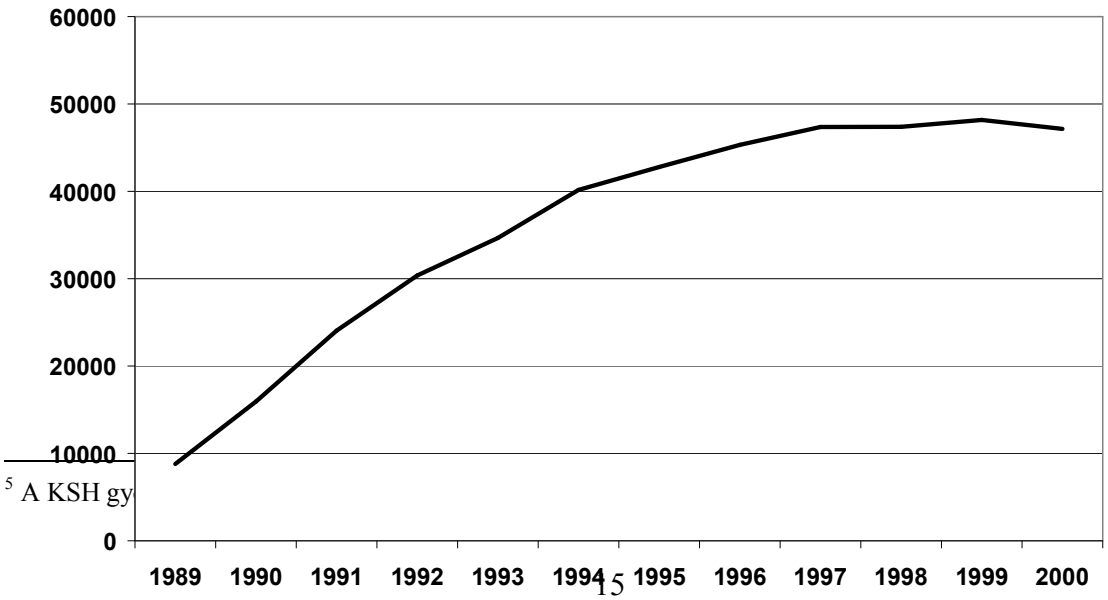

[5] A KSH gy

Forrás: KSH

Ebben az időszakban az együttműködések nagyon kezdeti stádiumban voltak, országos kapcsolati hálóról még nem beszélhetünk. A nagy ernyőszervezetek megalakulása révén először a szakmai együttműködések kezdtek el formálódni. Putnam, a társadalmi tőke korábbiakban már említett kutatója, éles kritikát fogalmaz meg 1993-as írásában: „… Eurázsia volt kommunista országainak piacgazdaságát és demokratikus intézményeit megerősíteni kívánó legújabb keletű javaslatok például majdnem kizárólag a pénzügyi és humán tőke hiányosságaira összpontosítanak (így hívva fel a figyelmet a kölcsönök és technikai segítségnyújtás fontosságára). A társadalmi tőke hiányosságai azonban legalább ennyire riasztóak ezekben az országokban. Hol vannak a „társadalmi tőke létrejövését" szolgáló erőfeszítések?" (Putnam, 1993a)

A '90-es évek második felétől a szervezetek számának növekedése lelassult, egyfajta konszolidálódás indult be a szektoron belül. Az évtized végén kezdtek formálódni az első számottevő területi, települési alapon szerveződő együttműködések. A szektor fejlődése ma is tart, de már korántsem a szervezetszám változása a meghatározó jelenség. Az egész civil szférát átfogó területi együttműködések fejlődése napjainkban éri el a regionális és országos szintet. Napirenden lévő kérdés az országos civil érdekképviseleti rendszer létrehozása. A nagy nonprofit szövetségek kiépítették országos rendszereiket. A szervezetek jelentős aránya izoláltan működik ugyan, de a nonprofit szervezetek együttműködési hálózata ma már gyakorlatilag az egész országot lefedi. E rendszer területi felépítésére jellemző, hogy legfőbb csomópontja a főváros, amely a legtöbb országos hálózattal rendelkező szervezetet tömöríti, jellemzően a megyeszékhelyek gyűjtik össze a megyei szintű hálózatokkal rendelkező szervezetek központjait, majd a kisebb városok következnek, a településhierarchia alján található kistelepülések főként csak helyi szintű szervezetekkel, illetve nagyobb hálózatok helyi szervezeteivel rendelkeznek.

3.2. Civil szféra mai helyzete az együttműködések szempontjából

Mi jellemzi a magyar civil szférát az együttműködések tekintetében? Nem könnyű a kérdést megválaszolni. Erre vonatkozóan nem készül hivatalos statisztika, a tanulmányok leginkább eseteket mutatnak be, legfeljebb egy-egy szakterületre térnek ki. A legjelentősebb országos kutatás, ami a civil szervezetek együttműködéseivel foglalkozott térségi, területi szempontok szerint az egy 2002-2003-ban készült felméréssorozat volt, amelyben a Civil házak vizsgálták meg megyéjükben a civil szervezetek együttműködésének helyzetét a Közösségi Részvétel és Együttműködés (KÖRE) Program[6] keretében, egységes elvek alapján, de nem teljesen egységes metodika szerint. A következőkben, mikor az együttműködés helyzetét taglaljuk, nagyban támaszkodunk ezekre az írásokra. A forrás hátránya, hogy minden megyében kicsit máshogy folyt az információgyűjtés. Nem minden esetben végezték

[6] A program az „önkéntes polgári szervezetek" hálózati együttműködéseinek fejlesztését és önkormányzati döntéshozatalba való bekapcsolásának segítését tűzte ki célul. Ehhez kötődően a civil házak megegyeztek, hogy felmérik a megyéjükben tapasztalt együttműködési modelleket, és esettanulmányt készítenek egy önkormányzati kapcsolatról (Bárdos, 2001). A felmérésekkel kapcsolatos tanulmányok letölthetők a www.hermesz.hu honlapról.

képzett társadalomkutatók a felmérést; hol a kérdőívekre, hol pedig az interjúkra helyezték inkább a hangsúlyt; a mintaválasztás, és mintanagyság sem volt rendszerint reprezentatív, jellemzően igyekeztek a saját meglévő kapcsolataikra támaszkodni, és azokat a szervezeteket megkeresni, ahol eleve együttműködést sejtettek. Ily módon a megyei anyagok adatai nem egyesíthetők átfogó országos felméréssé. Előnye ugyanakkor, hogy legtöbbször olyan emberek készítették, akik évek óta dolgoznak az adott helyi civil társadalomban, aktív részesei a történéseknek, ezért nagyon sok olyan észrevétel, benyomás, megállapítás szerepel az anyagokban, amelyek e tapasztalatokból építkeznek, és amik nehezen lennének elérhetők egy külső kutatónak, akár egy egész országra kiterjedő felméréssel.

3.2.1. Kapcsolat nélküli szervezetek

A KÖRE felmérésének egyik legfontosabb tanulsága, hogy a civil szervezeteknek egy nagyon jelentős hányada szinte egyáltalán nem tart fenn kapcsolatot más szervezetekkel, sem a szektoron belül, sem azon kívül. Még ha aktívan működik is, egyedül törekszik célja felé, illetve, csak esetlegesen létesít és alkalmi kapcsolatokat, vagy erősen kötődik egyetlen partnerhez, legtöbbször állami intézményhez. A bizonytalan adatok tükrében nem lehet megbecsülni, hogy a szervezetek hány százaléka létezik minden fajta más szervezettel való kapcsolat nélkül, de a felmérésekben szereplő utalások alapján az is elképzelhető, hogy a bejegyzett szervezetek közel fele ilyen.

Mi az oka annak, hogy a szervezetek nagy aránya nem tart fenn semmilyen kapcsolatot? Számos szervezet csak papíron működik, ténylegesen nem, nyílván ők nem építenek kapcsolati rendszert. Vannak viszont olyan szervezetek, amelyek működnek, de úgy látják, nem érdemes kapcsolatokat építeni. Közéjük tartoznak…

- egyrészt azok a szervezetek, amelyek csak saját tagságukat szolgálják ki a tevékenységüknek, a céljuknak megfelelő területen, és nem kívánnak továbbfejlődni.
- másrészt szintén ebbe a csoportba sorolhatók azok az alapítványok is, amelyek szorosan kötődnek egy-egy intézményhez, azt támogatják, gyakorlatilag pénzgyűjtő funkciójuk van.
- harmadrészt olyan szervezetek is léteznek, amelyek egy nagyon speciális célra jönnek létre, sokszor csak ideiglenesen, emiatt ők sem építenek kapcsolatrendszert.

(Tulok, 2002)

Fejlesztési szempontból érdekesebbek azok a szervezetek, amelyek profitálhatnának az együttműködésekből, mégsem építenek ki kapcsolatokat. A következőkben ennek legfőbb okait vesszük sorra.

Humán erőforrások minősége

Érdekes, hogy néhány megyei írás megemlít szemléletbeli sajátosságokat, amelyeket történelmünkből eredő kulturális jegyekként értelmezhetünk, jellemző attitűdként mutatják be, hogy a szervezetek problémáik megoldását felsőbb szervektől, államtól, szakmai szervezettől várják, és ők maguk passzívak maradnak, kerülik a kötöttségeket, felelősségvállalást. Az önkormányzatot még most is sokan olyan hatalmi szimbólumnak tartják, amelynek a döntései megkérdőjelezhetetlenek (Civil szervezetek együttműködési formái Nógrád megyében, 2002), ezért nem is várják el, hogy bevonják őket a döntéshozatalba. E szervezeteknél a továbblépéshez nyilvánvalóan gyökeres szemléletváltásra lenne szükség, hogy egy partnerségi rendszerbe be tudjanak illeszkedni. Szintén az emberi oldal gyengeségéhez tartozik, de már nem kulturális kérdés a képzettség hiánya a szervezet vezetésében. A vezetők gyakran nem képesek belátni, hogyan profitálhatnának az

együttműködésből, vagy talán látják is a hasznát, de nem tudják, hogyan építsék ki, tartsák fenn és működtessék a kapcsolatokat. A modern kommunikációs eszközökhöz szükséges ismeretek és nyelvtudás hiánya szintén sok helyen gátat szab a kapcsolatépítésnek.

Humán kapacitás

A megyei vizsgálatok sokféle módon fogalmazzák meg azt a jelenséget, hogy a humán oldal nemcsak minőségileg gyenge, hanem mennyiségileg is lehet szűk a feladatokhoz képest. A kapcsolatok kiépítése és fenntartása jelentős energiát igényel. A szervezetek többségében önkéntes munka folyik, nincs állandó alkalmazott, fizetett munkatárs, aki a napi ügyeket intézné. A legtöbb szervezetben a vezetőre vagy a titkárra hárulna a hosszú távra szóló, stratégiailag fontos kapcsolatok ápolásának feladata is, amire azonban jellemzően már nem marad energiája a legfontosabb napi ügyek megoldása, a szervezet életben tartása mellett, melyeket önkéntesen, vagy nagyon alacsony térítés ellenében végez (Tölcsér, 2003; Veres Péter Judit, 2003). Az adminisztratív napi teendőket nehéz lelkes önkéntesekre kiosztani, a civil szervezetek vezetését is jellemzően csak másodlagos tevékenységként látják el a vezetők. Egy számottevő kapcsolatrendszer kiépítéséhez, ápolásához és hosszú távú fenntartásához fizetett alkalmazottra van szükség, erre a legtöbb szervezetnek nincs anyagi forrása.

Az anyagi infrastruktúra gyengesége

A humán mellett az anyagi infrastruktúra fejletlensége szintén kerékkötője a kapcsolatépítésnek, a szervezetek jelentős része nem fér hozzá a modern telekommunikációs eszközökhöz, nem csatlakozik a világhálóhoz, nincs saját honlapja. A szervezetek gyakori problémája az információhiány, nem tudják megtalálni és elérni azokat a szervezeteket, akikkel nekik érdemes lenne együttműködni. Fejlesztési szempontból nagy kísértés az informatikai háttér biztosítása, mert mérhető, látványos eredményeket produkál. Valóban szükséges is: az internetes levelezés révén olcsóvá és hatékonnyá válik a kapcsolatok kezelése, a jó honlap „láthatóvá", elérhetővé teszi a szervezetet és közvetíti az üzenetét. Ugyanakkor világosan látni kell, hogy messze nem elegendő az eszközök megléte, ha nincs, aki merje, tudja és akarja használni, tehát a kívülről kevésbé látványos emberi oldalt sem szabad figyelmen kívül hagyni, mindig mellé kell tenni az eszközöknek.

Működési költségek

A kapcsolatépítés nehézségei közt kell megemlítenünk a működési költségek hiányát is. Erre a célra nagyon nehezen lehet támogatást szerezni, így amellett, hogy nincs fizetett alkalmazott, még ha meg is vannak a szükséges telekommunikációs eszközök, nehéz a rezsijüket kitermelni. Gyakran megesik, hogy a kapcsolattartás költségeit a kapcsolattartónak személyesen kell viselnie, ez egyfajta ellenérdekeltséget teremt, talán első látásra ez nem tűnik nagy költségnek, de ne feledjük, hogy az önkéntesek korántsem csak a felső társadalmi rétegekből kerülnek ki, nagyon sok például a diákokkal és nyugdíjasokkal dolgozó szervezet, akik élethelyzetükből adódóan jobban tudnak áldozni az idejükből önkéntes munkára. Ebben a vonatkozásban változást remélhetünk a Nemzeti Civil Alapprogram (NCA) kiteljesedésétől.

3.2.2. Kapcsolatépítők

A KÖRE programban résztvevő kutatók általában úgy értékelik, hogy a civil szervezetek kapcsolati hálózatának kialakulása még a kezdeteknél jár, vannak jelentős eredmények, jó

példák, de még kezdetleges a rendszer, a szervezetek jelentős része nem ismerte fel az együttműködés előnyeit (A „civil szervezetek együttműködési formái" című kérdőív értékelésének eredményei - Somogy megye, 2002; Felmérés a civil szervezetek együttműködési formáiról Baranya megyében, 2002; Pocsajiné Fábián, 2002). Jellemzően a saját egyéni rövid távú érdekek dominálnak a hosszú távú haszonnal kecsegtető közös érdekek felett. A szervezetek tömege csupán egy-két kapcsolattal rendelkezik, ugyanakkor vannak olyan szervezetek is, igaz csak kevesen, amelyek professzionális módon működnek, sok kapcsolattal rendelkeznek, és tudatosan építik, fejlesztik is őket[7]. A civil szervezetek hálózatait informális, mellérendelő kapcsolatok fűzik össze. Nem jellemzőek a hierarchikus, alá-fölérendeltségi viszonyok. Együttműködés leggyakoribb területei: a közös rendezvényszervezés, önkéntesek kérése. De gyakori az információ-megosztás, közös kiadványszerkesztés, szakmai munka, programok összehangolása is. Sok szervezet irodáját is megosztja egymással. Az együttműködés formalizálására jellemzően akkor kerül csak sor, ha a kooperáció pénzmozgással is együtt jár, de a legjellemzőbbek az eseti alkalomszerű szóbeli megállapodásokon alapuló együttműködések.

A szervezetek hálózataiban meghatározó a vezetők személyes kapcsolati hálója. A szervezetek közötti kapcsolatokat rendszerint nem formalizálják, nem születik az együttműködésről írásos dokumentum, személyes bizalmon alapulnak. Ennek előnye a rugalmasság, és az, hogy meg lehet takarítani a szerződéskötés költségeit, a szerkesztésbe fektetett energiákat. Ami nehézséget okoz, hogy a személyes kapcsolatok gyakran nem válnak szervezetivé. Jellemző, hogy ha a kapcsolatokkal rendelkező kulcsember elhagyja a szervezetet, magával viszi a kapcsolatok jelentős részét is, mindent újra kell építeni, a régi hasznos kooperációk a feledés homályába vesznek, ezzel együtt elveszik a korábban befektetett energia. A személyes kapcsolatoknak a személyes ellenszenv, ellentétek képezik gátját. Kisebb településeken ez közvetlenül érzékelhető, mert a szereplők közvetlenül ismerik egymást, a nagyobb településeken az előítéletek szerepe, és a pártpolitika mentén történő szakadás hangsúlyosabban jelenik meg (Budainé Nagy, 2002).

Jellemzők a személyi egybeesések a szervezetek között. Az egy irodában tevékenykedő szervezeteknek gyakran azonos a vezetője. A legjobban működő szervezeteknél is megfigyelték egyes megyei tanulmányok írói, akik nyilván személyesen is ismerik az érintetteket, hogy gyakran az egyik vezetője a másiknak a vezetőségében is szerepel, illetve fordítva, ami előrevetíti a bizalmat és az együttműködést a két szervezet között (Felmérés a civil szervezetek együttműködési formáiról Baranya megyében, 2002). Mint a fentiekből kitűnik, egy-egy személynek is nagy jelentősége van a szervezetek sikeressége szempontjából, ezért a humán erőforrás fejlesztése, motivációk megteremtése kulcskérdés a szektor fejlődése szempontjából.

A tartós kooperáció tekintetében nagyon fontos kérdés a szervezeti kapacitás. Nagyon sok az olyan szerveződés a civil szférán belül, amely nem jegyezteti be magát, informális keretek között működik, ezzel a megoldással elkerülve, illetve a saját szövetségében magasabb szintre hárítva az adminisztratív terheket, másrészről viszont ennek többek között az az ára, hogy kizárják magukat a pályázatok nagy részéből.

A társadalomban jelen lévő gátak, törésvonalak a civil szférában is megnehezítik az együttműködéseket. Érződnek például a falusi - városi, budapesti - vidéki, gazdag és forráshiányos szervezetek közötti ellentétek, valamint a pártpolitikai szembenállások megjelenése, amelyek hátráltatják a szervezetek közös, egységes fellépését.

---

[7] A hálózat leíró jellemzése arra enged következtetni, hogy a civil szervezetek hálózatai is a természetesen növekvő hálózatokat gyakran jellemző ú.n. skálafüggetlen jelleget követik, de erre még nem készültek egzakt vizsgálatok. A kérdésről bővebb információk találhatók Barabási (2003) és Buchanan (2003) népszerűsítő könyveiben.

3.2.2.1. Szakmai és települési együttműködések kettőssége

A Győr-Moson-Sopron megyei KÖRE felmérés az együttműködések két fő irányát különíti el (Varga, 2002):

Szakmai együttműködések

A szakmai együttműködések formálódása a civil szervezetek legújabbkori történetében a kezdetektől jelen van. Hasonló területen tevékenykedő szervezetek között valósul meg, a kapcsolat jellemzően nagy távolságokat ível át, a tagszervezetek nincsenek azonos településen. A hivatkozott anyag megállapítása szerint az a tapasztalat, hogy a kapcsolati hálók rendelkezésre állnak ugyan, viszont korántsem használják ki az együttműködésben rejlő lehetőségeket. A tapasztalatok szerint viszonylag a leghatékonyabb, ha az együttműködés egy szervezeten belül valósul meg a csoportok között, mert itt a kapcsolattartás a napi rutin része (Varga, 2002). Persze ez utóbbi esetben kérdés, mennyire beszélhetünk együttműködésről, és mennyivel inkább egy szervezeten belüli kommunikációról! A kutatások arra utalnak, hogy a legjobb szakmai együttműködések a civil szférán belül a környezet- és természetvédelmi szervezetek és a szociális célú szervezetek csoportján belül valósul meg napjainkban.

Települési együttműködések

A településen belüli együttműködésekre is vannak viszonylag korai kezdeményezések, de igazán csak a ’90-es évek végén indult meg a fejlődésük nagyobb léptékben, nem kis részben - de nem kizárólagosan - a Civil házak, későbbi nevükön Civil Szolgáltató Központok moderálásának köszönhetően. Mára számos városban alakultak meg a civil fórumok, némely városban párhuzamosan több is működik. Ezek jellemzően pár tízes nagyságrendben tömörítik a helyi civil szervezetek egy részét. A fórumok nehezen lépnek ki a településekből, hogy nagyobb térség szervezeteit is összefogják. Ugyanakkor kiemelhetjük a Heves megyei példát, ahol a Civil Szolgáltató Központ évek óta nagyon aktív a szervezésükben. Itt már megalakult, és működik a megyei civil fórum, amely a létező városiakat fogja össze, valamint az együttműködésük formálódik az Észak-Magyarországi Régióban is. (Bárdos, 2001)

Varga (2002) a civilek együttműködésének sajátosságait a településméret függvényében is értékeli. Eszerint a kisebb településeken jellemző, hogy az együttműködés megmarad a településen belül, főleg rendezvények, programok megvalósítására szorítkozik. Általában egy-egy reprezentatív szervezet van nyilvántartásba véve, a többi helyi csoport pedig vele van kapcsolatban, ez az erősebb szervezet koordinálja a települési együttműködést, és segíti a többi szervezet működését is. Ő a pályázatok pénzügyi lebonyolítója. Írott anyagok jellemzően csak pályázatokhoz kötődően születnek. Nagyobb településeken a több szervezet nagyobb szervezettséget igényel, az együttműködések elsősorban az azonos célokért tevékenykedő szervezetek között fűződnek szorosabbra. A hosszú távú együttműködéseknek, szintén a személyes kapcsolatok képezik alapját, írásos rögzítésük itt sem jellemző. A szervezetek nagyobb száma nem feltétlenül vezet a kapcsolatépítések, együttműködések gyakoriságának növekedéséhez. A rendelkezésre álló szűkös forrásokért gyakran konkurálnak, ami nehezíti a kapcsolatépítést.

3.2.3.2. Pályázatok szerepe az együttműködésekben

A magyar civil szektor túlnyomó többsége anyagi nehézségekkel küzd, forráshiányos, ezért sok mindenre hajlandó, annak érdekében, hogy forrásokhoz jusson. Ez kiszolgáltatottakká is teszi őket, de kissé ironikusan fogalmazva azt mondhatjuk, hogy még

arra is rá tudja venni őket, hogy együttműködjenek. Sokan partnereiket a pénzforrásokhoz választják. Számtalan együttműködésnek volt fontos állomása és egyben szakítópróbája is a közös pályázat, amely megkövetelte a szervezetek és intézmények közötti kooperációt, partnerséget. Miután itt gyakran jelentős pénzmozgásokról van szó és külső elvárásokhoz is igazodni kell, ebben az esetben sokkal gyakrabban formalizálják a szervezetek együttműködéseiket. Az Európai Unió-s pályázatok egyre nagyobb volumenével számolva, ahol a partnerség általában alapkövetelmény, a formális kapcsolatok terjedését várhatjuk a jövőben, legalábbis a rendszeresen pályázó szervezetek esetében. A pályázás azonban nemcsak összekapcsol, hanem el is tud választani, mint az nagyon is jellemző a magyar civil szférán belül. A szervezetek gyakran ugyanazoktól a pályáztató szervezetektől és ugyanazokból a pályázatokból szeretnének forrásokat nyerni, így versenytársaivá válnak egymásnak, és úgy látják az az érdekük, hogy a ne legyen több hasonló szervezet a „piacon", ami kiszoríthatja őket. Ez a szembenállás aztán az eredményhirdetés után sokszor nem is marad meg ezen a szinten, hanem személyes érzelmekkel telítődve megakadályoz minden későbbi együttműködést. Sokan azért nem kooperálnak, mert a beadott szakmai pályázatokból nyert pénzekből kell fedezniük a működési költségeiket is, és ha többen vannak egy pályázatban, több felé kell elosztaniuk a forrást. Érdekes, hogy ebben a kérdésben mindenki védi a maga pozícióját, ahelyett, hogy közösen lépnének fel az ellen a szokás ellen, hogy a pályázatok döntő hányada, csak a cél szerinti szakmai programhoz biztosít költségeket, nem ismeri el, hogy a szervezeteknek két program megvalósítása között is működniük kell. Persze a szervezetek különböző utakon kinyerik a pályázatokból a pénzt felültervezve a költségeket, számlákat gyűjtve vagy a szakmai program rovására és még sorolhatnánk a kényszermegoldásokat, de ez elég méltatlan helyzet, ami nem szolgálja a pályázat kiírójának érdekeit sem. A pályáztató szervezeteknek is érdeke, hogy legyen olyan szervezet, amely a programjait színvonalasan megvalósítja, ehhez pedig az adott szervezetnek két pályázat között is működnie, sőt fejlődnie kell. E közös érdek széleskörű felismerése nagyban segíthetné a pályázó és a pályáztató szervezetek közötti együttműködések továbbfejlődését. A szervezetek racionális együttműködésével elérhető, hogy a másik szervezet sikerével magam is gazdagodjak. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei tanulmány ötleteket is ad erre: egyrészt azt tanácsolja, hogy érdemes a pályázati piacot felosztani specializáció alapján, másrészt érdemes konzorciumszerű együttműködéseket kialakítani, ezek szerint a főpályázó, mindig az a szervezet lenne, amely az adott területen leginkább szakértő, a többiek pedig segítenek neki, és ennek arányában részesednek a megnyert összegből (Veresné Péter Judit, 2003). Így együttesen több forrást tudnak megszerezni, mint külön-külön képesek lettek volna rá!

3.2.3.3. Az önkormányzatok szerepe a civilek együttműködésében

A civil szervezetek térségi, települési megszerveződését nagyban segíti, ha létezik külső motiváció, ezt a legtöbb esetben a helyi önkormányzattal való együttműködés problémaköre jelenti. Helyi szinten az önkormányzat a civil szervezetek legfontosabb támogatója, közös érdek a vele való jó kapcsolat kialakítása és ápolása. A civil és önkormányzati szféra közötti bizalmatlanság, sokszor azon alapul, hogy a nem ismerik egymás működési logikáját. A kooperáció sikeres megvalósulásában kulcsfontosságú az önkormányzati civil referens személye.

Az önkormányzatok legtöbbször az önkormányzati szolgáltatások kiváltását, hatékonyabb megvalósítását remélik a civil szervezetektől, ugyanakkor gyakran szembesülnek azzal, hogy a civilek a feladat átvállalásra nincsenek felkészülve (Civil szervezetek együttműködése Székesfehérváron, 2002), az önkormányzati forrásokra alapozva közösen kell megteremteniük a szolgáltatás bázisát. Ez a konstrukció viszont azt jelenti, hogy a civil szervezet felfejleszti kapacitásait, de egyben működése jelentős részben az önkormányzat támogatásától válik

függővé. Az önkormányzati pénzügyi problémák ennek révén közvetlenül hatnak a civil szervezetekre. Nyilvánvaló probléma az önkormányzati források szűkössége és lekötöttsége. Vannak összetettebb hatások is, például a hosszú távú tervezés hiánya az önkormányzati szektorban, ami a kiszolgáltatott civil szervezeteknél is lehetetlenné teszi, hogy hosszú távon tervezzék bevételeiket, ami bizonytalanságot szül, akadálya a kötelezettségvállalásnak, és végső soron visszahat a szolgáltatás minőségére.

Az önkormányzatokkal való együttműködés speciális szervezetei a közalapítványok, melyeket az állami szektorhoz való szoros kötődésük miatt sokan nem is tartanak a civil szektor részének. A civil szektor többi szereplője legtöbbször ugyanolyan bizalmatlan velük szemben, mint magával az önkormányzattal, vagy állammal, amely megalapítja. Az állami szektor szereplői és a közalapítványok között nem a partnerségi, hanem az abszolút függőségi viszony jellemző, az állam vagy az önkormányzat rákényszerítheti akaratát a közalapítványra, a szervezeti formát használják, nem pedig a szervezet „civilségét" (alulról jövő kezdeményezés, társadalmi beágyazottság, alkalmazkodóképesség stb.).

Ha országosan még nem is, de alsóbb szinteken a civil szervezetek a helyi politika kikerülhetetlen szereplői, és szerepük várhatóan folyamatosan erősödni fog.

Sikerrel indítanak képviselőket a települési és önkormányzati választásokon. Így közvetlenül tudnak hatást gyakorolni a törvényhozó és végrehajtó hatalomra. A megoldás kockázatot rejt magában, mert kódolva folyamatosan benne él a potenciális konfliktus a küldött, a küldő szervezet és a képviselt lakosság viszonyában. Ugyanis a küldöttnek új pozíciójában a lakosságot kell képviselnie, a küldő szervezettől függetlenül, akár vele szemben is.

A civil szervezetek együttműködéseinek megszerveződése elsősorban a politikára és a közszektorra való közvetett befolyásukat erősíti a negyedik hatalmi ág részeként. Ezt támogatja a Területfejlesztési törvény is, mely legutóbbi módosításával lehetővé teszi, és elvárja a civil szervezetek aktív bevonását konzultációs joggal a területfejlesztési intézmények munkájába minden területi szinten[8] (LXXV/2004; XXI/1996).

A két megoldásban felismerhető a Gosztonyi [2003] írásában taglalt kétféle nemzetközi szinten alkalmazott érdekképviseleti modell: a német modell, mikor a civilek képviselőket juttatnak be különböző állami szervekbe; az angol, amikor kívülről nyomást gyakorolva, döntéshozatali előkészítésbe és végrehajtásba bekapcsolódva próbálnak érvényt szerezni érdekeiknek. A szerző megjegyzi, hogy Magyarországon a vidéki szervezetekre inkább az előbbi, a fővárosi szervezetekre az utóbbi módszer a jellemző.

3.2.3.4. Gazdasági szervezetekkel való együttműködés hiánya

A KÖRE tanulmányok általános tapasztalata, hogy a civil szervezetek még nem találták meg az utat a piaci szférával való együttműködéshez. Sem a gazdasági szervezetek, sem a civilek nem látják igazán, hogy hogyan lehetne kooperálni. A civilek leginkább adományokat várnak a gazdasági szervezetekről, de az állami kedvezmények rendszere sem erős, és a szervezetek maguk sem találják meg az érveket, amik támogatásra bírnák a gazdasági szervezeteket. Természetesen a gazdasági szervezetek is használják a nonprofit jogi formákat céljaik elérésére, nekik is megvannak a saját „civil" szervezeteik, amikkel kiválóan együttműködnek, de amelyek az államközeliekhez hasonlóan, kilógnak a civil szféra szövetéből, és nem annak logikáját követik.

IV. A civilek együttműködéseinek meghatározó jelenségei és szereplői

[8] A kérdéskört a napjainkban megalakuló civil egyeztető fórumokkal együtt e sorozat második kötete részletesen tárgyalja!

4.1. Szolgáltató központok a civil szféra részére

Magyarország napjainkban már kiterjedt hálózatokkal rendelkezik olyan szolgáltató központokból, melyek a nonprofit szervezetek számára nyújtanak szolgáltatásokat. E központokat jellemzően nonprofit szervezetek működtetik, legtöbbször állami vagy önkormányzati támogatással.

A szolgáltató központok szerveződése az 1990-es évek közepétől a településrendszert tekintve két irányból indult el és haladt. Egyrészt a fővárosból a megyeszékhelyeken keresztül a kisvárosokig elérve a mai civil szolgáltató központokig (CISZOK) és a proHálóig, másrészt a kistelepülések felől a kisvárosok, majd nagyobb városok, főváros irányába a teleház mozgalom kiterjedésével. A két rendszer párhuzamosan fejlődött ki nagyon kevés interakcióval, kapcsolódási ponttal. E központok létükkel és a civil szférában betöltött funkciójukkal nagyban meghatározzák a civil szféra területi együttműködéseinek formáit és tartalmát.

4.1.1. Nagyvárosok felől szerveződő szolgáltatók

A civil szolgáltató központok működését Gellérfy et al. (2005) foglalják össze az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium Civil Kapcsolatok Főosztálya által elektronikusan megjelentetett tanulmányukban (www.civil.info.hu).

A szerzők a civil szolgáltató központok fejlődését négy szakaszra tagolják. A mi értelmezésünkben sokkal inkább három nagy szakaszról beszélhetünk:

1995 – 1999 Ernyőszervezetek időszaka
1999 – 2002 Civil házak időszak
2003 – 2005 CISZOK és Pro Háló időszaka

Az 1990-es évek közepéig jellemzően egy-egy jelentősebb ernyőszervezet a szükségletet érzékelve önállóan próbálta a környezetében megszervezni a civil szervezeteknek szóló szolgáltatásokat. A szolgáltató központok országos szerveződése a ’90-es évek közepén indult meg egy-egy nagy ernyőszervezet bábáskodása mellett, melyek nemzetközi támogató szervezetek forrásaiból indították meg programjaikat. 1995-ben vette kezdetét a Hálózat a Demokráciáért Program az Amerikai Egyesült Államok támogatásával, melynek hazai letéteményese a Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány (DemNet) volt. A Program a civil szervezetek közötti együttműködést, összefogást támogatta. Megyei szinten is megkeresték azokat a szervezeteket, amelyek hajlandók voltak felvállalni a civil szervezeteknek szóló szolgáltatások ellátását (Gellérfy et al., 2005). A NIOK Alapítvány egy hároméves program keretében 1996-tól egy partnerségen alapuló országos hálózatot hozott létre kezdetben hét, majd egy kisebb átrendeződés után 1998-tól nyolc taggal, melyek mindegyike egy-egy megyeszékhelyen, illetve Budapesten (maga a NIOK) működő szervezet volt, ezt nevezték Regionális Civil Programhálózatnak (Reciprok-hálózat), melynek tagjai vállalták a megyei, illetve szükség esetén, a lehetőségekhez mérten a regionális szolgáltató szerepet. A NIOK nagy nemzetközi alapítványok támogatásából finanszírozta a programot és szakmai segítséget nyújtott hozzá. A résztvevő partnerek közötti együttműködés a program kifutása után is megmaradt (NIOK éves beszámolók 1996-2003; Gellérfy et al., 2005).

1999-től kezdődően az állam rendszeresen támogatja a megyei szolgáltató központokat. A Reciprok-hálózat kínálta a mintát a civil házak vagy nonprofit szolgáltató központok hálózatának kiépüléséhez. A civil házak a Reciprok tagjaihoz hasonlóan szintén egy

hároméves program keretében látták el feladatukat. E program egy háromszereplős együttműködésen alapult a magyar állam, egy-egy megyei jogú város önkormányzata[9] és egy helyi civil szervezet között. A Reciprok programból három szervezet kapcsolódott be a Civil Ház Programba. Az állami hálózatszervezési motivációk, területileg jól kifejeződnek abban, hogy a hálózatot kiegészítették oly módon, hogy minden megyeszékhelyen legyen civil ház (Budapesten és Pest megyében nem létesült civil ház). A NIOK Alapítvány nem vett részt a programban, annak ellenére, hogy a hasonló funkciókat látott el a fővárosban.

A szolgáltató központok története 2003-tól két párhuzamos szálon fut. Egyrészt a civil házak közösen pályáztak a nemzetközi fejlesztési támogatásokat nyújtó Charles Stewart Mott Alapítványhoz, hogy a nonprofit szervezeteknek nyújtott szolgáltatások színvonalát emelni tudják, és megerősítsék együttműködési rendszerüket. Az alapítvány 2005. áprilisáig nyújtott támogatást a proHáló Programhoz, melyben végül 16 megyeszékhelyeken működő civil szervezet vesz részt (www.prohalo.hu).

Másrészt az állam is tovább támogatja a megyeszékhelyek szolgáltató központjait, megváltozott név alatt: civil szolgáltató központok (CISZOK) és némileg megváltozott szolgáltatási tartalommal, szigorúbb állami koordinációval. A hálózatban is történtek változások. Egyrészt kibővült egy fővárosi taggal: a NIOK Alapítvány csatlakozott a programhoz, másrészt egyes tagok kicserélődtek a megyeszékhelyeken is (Gellérfy et al., 2005).

A fenti hálózatok csak részben fedik egymást, kilenc olyan megyeszékhely van, amely változatlan tagszervezettel vett és vesz részt a civil házak, a proHáló és a CISZOK hálózati rendszerében. A tagszervezetek nagyobb részben nem a civil szféra fejlesztésére alakult ernyőszervezetek, jellemzően az igényeket és - a támogatások szélesedésével - a lehetőségeket érzékelve alakították át profiljukat azok a megyeszékhelyeken működő nonprofit szervezetek, melyek elég erősek voltak a feladatok felvállalásához. A későbbiek folyamán már az is előfordult, hogy kifejezetten a szolgáltató központ működtetésére hozták létre nonprofit szervezetet. A szolgáltatók hálózata nem rekedt meg a megyeszékhelyek szintjén, noha a támogatások főleg ide áramlottak, egyes kisebb városok is létrehozták a maguk szolgáltató központját.

4.1.2. Kistelepülések felől szerveződő szolgáltatók (teleházak)

Az 1990-es évek közepén svéd és dán kezdeményezések mintája alapján könyvtárosok indították meg az első kezdeményezést, hogy a könyvtári szolgáltatásokat kibővítsék, megújítsák, de a legelső 1994-ben Nagymágocson létrehozott teleház pár hónapos működés után megszűnt. Ugyanebben az évben jött létre a Csákberényi Teleház, közösségi kezdeményezésként vállalkozói, önkormányzati, minisztériumi támogatással, azzal a céllal, hogy telefonálni, faxolni, számítógépet használni lehessen a faluban. Ez a kezdeményezés már tartósan fennmaradt. A mozgalom kifejlődéséhez viszont külföldi segítségre volt szükség. A PHARE program segítségével jött létre a következő teleház, Lengyeltótiban. Majd a Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány Hálózat a Demokráciáért (DemNet) program révén az Amerikai Egyesült Államok támogatásával hoztak létre további 31-et szétszórva az ország minden területén, kistelepüléseken 1996. és 1998. között. Ezek mintául szolgáltak más településeknek is, valamint az állam és piaci szféra is felfigyelt a kibontakozó mozgalomra (Bihari, 1999).

[9] Veszprém kivételével, itt a megyei önkormányzat volt a szerződő fél és a feladatot sem civil szervezet látta el, hanem a Veszprém Megyei Önkormányzat Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató iroda (Nonprofit Szolgáltató Központok: Civil Ház program 1999-2000)

A mozgalom kezdetén minden teleház mögött civil szervezetnek kellett állnia, amely létrehozta, tevékenységét szervezte és menedzselte e modern infrastruktúrával felszerelt közösségi tereket. Ma már, mikor több százas nagyságrendben beszélünk róluk, előfordulnak más konstrukciók is[10], illetve megjelentek a városokban, nagyvárosokban is, sőt még Budapesten is működnek. Ugyanakkor többségüket ma is a civil szervezeti háttér és a kistelepülési működési terület jellemzi. A nagyobb településeken létrejött civil szolgáltató központokhoz viszonyítva a teleházak sokkal szélesebb körű szolgáltatási palettát nyújtanak, igazodva a kistelepülési léthez, ahol nem is lenne annyi civil szervezet, hogy pusztán a velük való foglalkozás kitöltené a kapacitásokat. A teleházak a civil szervezeteknek nyújtott szolgáltatásokat sok egyéb más helyi feladat mellett végzik, de gyakorlatilag kicsiben itt is ellátják a szolgáltató központokra jellemző funkciókat. Noha vannak sikeres kistérségi megoldások és törekvések, legtöbb esetben nehezen lépik át a település határát rendszeres szolgáltatásaikkal. Főleg a helyi szervezeteknek szolgálnak irodaközpontul.

4.1.3. A szolgáltató központok szerepe

A szolgáltató központot működtető szervezet felfejleszti, és közös rendelkezésre bocsátja kapacitásait (iroda, információs technológia, humán erőforrás stb.) a többi civil szervezet számára, egyfajta inkubátorként működik. Szerepük leginkább az alapítványi típusú ernyőszervezetekéhez (Lásd: következő fejezet!) hasonlítható. A központok szolgáltató tevékenységéhez fűződő kapcsolatrendszer szorosan kötődik a szolgáltatást végző telephelyéhez, a különböző szakterületeket átívelve. A központ maga egy olyan csomópont, amelyben rendelkezésre áll és minden szervezet számára elérhető a civilek többségénél hiányzó infrastruktúra, mindez önmagában egy képesség, egy lehetőség, amelyhez az igénybevevő szervezetek adják a tartalmat. (Természetesen a központok nem szolgáltató, hanem szakmai kapcsolatrendszere egymás között formálódik.)

A szolgáltató központ többféleképpen támogatja a civil szervezetek együttműködésének fejlődését. Egyrészt egy nagy, sok kapcsolattal rendelkező csomópontként a civil szervezetek találkozási pontja, amelyen átáramlik minden információ, rajta keresztül egy lépésen belül (egy kapcsolódási ponton keresztül) elérhetővé válik csaknem az összes helyi szervezet.

Másrészt megadja a kommunikáció anyagi és humán infrastrukturális hátterét azon szervezetek számára is, melyeknek nincs akkora tőkéjük, hogy önmaguk teremtsék meg. A humán oldal tekintetében nagyon fontos kérdés, hogy valóban egy ténylegesen működő szervezet áll-e a szolgáltató központ hátterében, ugyanis ez képes biztosítani a kapcsolódást a modern információs technológiákhoz azok számára is, akik nem rendelkeznek a felhasználáshoz szükséges képzettségekkel és gyakorlattal.

Harmadrészt közvetlenül tudják ösztönözni és koordinálni a környezetük térségi együttműködéseit.

A szolgáltató központ léte főleg azoknak a kisebb és kevés forrással rendelkező szervezeteknek nagyon fontos, amelyek önmaguk nem tudják kiépíteni saját információs infrastruktúráját. Ugyanakkor ez valamilyen szinten előre meghatározza azt, hogy a szolgáltató központ hatóköre nehezen és kevéssé intenzíven tudja átlépni a település határait, amelyben működik, ugyanis az együttműködéshez, kommunikációhoz két fél kell, hiába áll rendelkezésre a megfelelő kommunikációs háttér és professzionalizmus a központban, ha a másik településen működő szervezetnél nincs meg ugyanez, személyesen kell megjelennie, hogy használni tudja. Ezért nagyon fontos, hogy a szolgáltató központok minél jobban kiterjesszék hálózatukat és az egymás közötti kapcsolatokat is fejlesszék.

[10] 2005. áprilisában a teleházak hivatalos honlapja szerint 315 emelt szintű szolgáltatást nyújtó és 213 alap szintű szolgáltatást kínáló teleház működik az országban (www.telehaz.hu).

4.2. Nagy ernyőszervezetek

A civil szervezetekről szóló szakirodalomban számos helyen találkozunk az ernyőszervezetekre történő hivatkozásokkal, ugyanakkor értelmezése nem egységes. Vannak, akik az érdekképviseletre, mások a más civil szervezeteknek történő szolgáltatások nyújtására helyezik a fő hangsúlyt. A értelmezésnek megfelelően más-más szervezetek kerülhetnek be, illetve eshetnek ki a kategóriából.

Nemoda (2002) az ernyőszervezetek közös jellemzőit a következőképpen foglalja össze:

- „ … integráló erőként definiálják önmagukat az egyes szakmacsoportokon belül, illetve regionális, vagy országos szinten,
- érdekartikuláló, érdekképviselő, nyomásgyakorló csoportként lépnek fel a döntéshozói, érdekegyeztető fórumokon,
- társadalmi és civil kontroll intézményeiként végzik tevékenységüket, a partnerek ez alapján azonosítják őket,
- szakmai-módszertani szolgáltatásokat (információ, tanácsadás, képzés, forrásszervezés stb. biztosítása) végeznek tagszervezeteik számára, illetve lehetőségeiktől függően „piaci szereplőként is értékesítik szabad kapacitásaikat,
- a szektor fejlődésének, fejlesztésének elkötelezett harcosai, készek és képesek a hazai és nemzetközi kapcsolataikat ennek szolgálatába állítani."

(Nemoda, 2002 p. 235.)

Mint a szerző is megjegyzi egyes szervezetek többet, mások kevesebbet valósítanak meg a fenti jellemzők közül.

Porubcsánszki – Szolnoki (2003) úgy határozza meg az ernyőszervezeteket, hogy olyan nonprofit szervezetek, amelyek a többi civil szervezet, illetve az egész szektor működéséhez nyújtanak anyagi, tárgyi és tudásbeli támogatást. A szerzők hivatkozott cikke megadja, hol találjuk meg az ernyőszervezeteket a statisztikákban, eszerint a KSH-nál Többcélú adományosztás, nonprofit szövetségek, a NIOK adattárában (www.nonprofit.hu) Közhasznú szervezetek számára biztosított szolgáltatások kategóriában szerepelnek. A NIOK-nál 2003-ban 66 (Porubcsánszki - Szolnoki, 2003); a KSH-nál 2000-ben 688, azon belül a nonprofit ernyőszervezetek, szövetségek alkategóriában 83 szervezet (Bocz et al, 2002) volt található. A pontos számukon, és a szervezetek besorolásán lehet vitatkozni, mindenesetre az adatokból kitűnik, hogy az ernyőszervezetek a nonprofit szektorban önmagukban számszerűleg egy nagyon kis csoportot képviselnek. Ezzel együtt viszont egyből kijelenthetjük, hogy funkciójukból adódóan jelentőségük messze túlmutat azon, amely alacsony számukból következne, mert működésükkel az egész szektor hatékonyságát befolyásolni tudják. Az ernyőszervezetek a civil szektor legprofesszionálisabban működő szereplői, közéjük tartoznak a legnagyobb szervezetek, akár a szervezeti, akár a gazdasági jellemzőket nézzük.

Ha a legszélesebben értelmezzük az ernyőszervezetek körét, akkor két nagy csoportot különíthetünk el a kategórián belül, ha szűkebben, akkor a két típus közötti határt kiemelve az egyik vagy éppen másik csoportot ki is zárhatjuk a fogalom keretei közül. Jelen esetben a kategorizálást jobban elősegítő tág értelmezést vesszük alapul, mely szerint elkülönítünk alapítványi és szövetségi típusú ernyőszervezeteket.

4.2.1. Alapítványi ernyők

Az alapítványi formában működő ernyőszervezetek főként információgyűjtéssel és közléssel, adatbázisok építésével, oktatással, tréningekkel, tanácsadással, pályázati támogatásokkal segítik a szektor hatékonyabb működését. Általában közéjük tartoznak azok a szervezetek, amelyek az egész civil szektor fejlesztését, demokrácia építését tűzik zászlójukra.

A civil szervezetek együttműködésének fejlesztésében betöltött szerepük hasonló a korábbiakban már elemzett civil szolgáltató központokéhoz, leginkább a kapacitásépítéssel és a koordinációs feladatok elvállalásával katalizálják a szervezetek együttműködését.

Példák alapítványi típusú ernyőszervezetekre:
Nonprofit Információs és Oktató Központ Alapítvány – NIOK (www.niok.hu)
Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány – CTF Alapítvány (www.ctf.hu)
Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány – DemNet (www.demnet.org.hu)
Partners Hungary Alapítvány (www.partnershungary.hu)
Ökotárs Alapítvány (www.okotars.hu)

4.2.2. Szövetségi ernyők

A társas nonprofit szervezetekként működő szövetségi típusú ernyőszervezetek tagszervezeteket gyűjtenek, vagy a leendő tagszervezetek alapítják meg a saját ernyőszervezetüket. Szövetségek esetében az ernyőszervezet a szövetséget átfogó fedőszerv, ami a szövetség központja. Az ernyőszervezet a tagokat, illetve a tagok profiljának megfelelő szakmai csoportot szolgálja ki. Legtöbbször ők is foglalkoznak az alapítványi formában működőknél felsorolt szolgáltatásokkal, de egy szűkebb célcsoport számára speciális témában. Emellett megszervezik tagjaik együttműködését, levelező listákat tartanak fenn, szakmai folyóiratot, hírlevelet szerkesztenek, találkozókat szerveznek, lobby tevékenységeket folytatnak.

Példák szövetségi típusú ernyőszervezetekre:
Magyar Természetvédők Szövetsége (www.mtvsz.hu) - természetvédelem
Magyar Teleház Szövetség (www.telehaz.hu) - teleházak
Nemzetközi Humanitárius és Fejlesztési Civil Szövetség – HAND Szövetség (www.hand.org.hu) – nemzetközi fejlesztés
Közösségfejlesztők Egyesülete (www.kozossegfejlesztes.hu) – közösségfejlesztés
Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetsége – KOKOSZ (www.kokosz.hu) – környezeti nevelés

4.2.3. Ernyőszervezetek érdekképviseleti tevékenysége

A civil szférán belül jelenleg - az országos civil érdekvédelem megerősödése híján - az ernyőszervezetek a letéteményesei a civilek érdekképviseletének országos szinten. Egyes szervezeteknél ugyan sokkal hatékonyabbak, de önmagukban ők sem lehetnek igazán eredményesek, és legfeljebb egy-egy szakterület képviseletét láthatják el. Kapcsolataik révén kisebb-nagyobb befolyást tudnak gyakorolni a kormányzati munkára és az országos sajtóra is. A kormányzat bennük tud partnert találni, hogy döntéseinek nagyobb társadalmi legitimációt adjon, vagy hogy előkészítsen egy-egy nagyobb programot, beruházást. Az állami, kormányzati partnerség alapja az ernyőszervezetek intézményesültsége, országos hatóköre valamint, hogy nem csupán egy szervezetet, hanem egy csoportot képviselnek. Ez utóbbi kritérium azért is fontos, mert így egy vagy egy-két ernyőszervezetet az egész szakterülettel lehet azonosítani. Ha több nagy ernyőszervezet létezik azonos működési területen, legtöbbször ugyanazokért a központi forrásokért versenyeznek, így ha nincs közöttük egyetértés, összefogás, gyakorlatilag nagyon könnyen előállhat olyan helyzet, hogy kijátszhatók egymással szemben. Sokkal hatékonyabbak lehetnek, ha egymással is együttműködve megszervezik a szakterület érdekképviseletét, ennek technikáira láthatunk

tanulságos és Magyarországon egyedi példát a későbbiekben, mikor részletesen jellemezzük a környezet- és természetvédelmi szervezetek együttműködésének megvalósulását.

Noha jellemzően az alapítványi ernyőszervezetek foglalkoznak az egész civil szféra fejlesztésével, ők még kevésbé alkalmasak az érdekképviseletre, legfeljebb szakmai partnerei lehetnek az államnak, lévén, hogy nem rendelkeznek tagszervezetekkel, így gyakorlatilag a legitimációjuk látszata sem lenne meg.

A környezet- és természetvédelmi szervezetek együttműködése, nagyon jó példa arra, hogyan tudták a párhuzamos zárt jellegű szövetségi együttműködéseket egy nyitott fórummá szélesíteni, és mi módon helyezték el magukat a kulcspozíciókba az ernyőszervezetek, melyek aktív részvétele nélkül nem működne a rendszer.

4.3. A környezet- és természetvédelem területén működő civil szervezetek együttműködése

A környezet- és természetvédő szervezetek együttműködése hazánkban több szempontból is figyelemre méltó és tanulságos. Egyrészt a legerősebb kiterjedt civil együttműködésként ismertek. Másrészt e szervezetek országos együttműködése a rendszerváltozás után viszonylag korán megindult, tehát a civil szervezetek újkori történelmében nagy múltra tekint vissza, ami lehetővé tette, hogy a kooperáció rendszere természetes módon formálódjon, és érjen el mai állapotába. Harmadrészt külön érdekessé és aktuálissá teszi a környezet és természetvédők együttműködésének vizsgálatát a formálódó Országos Civil Érdekképviselethez (OCÉ) való viszonya, amely magában hordozza az újonnan alakuló és a már múlttal és tapasztalattal rendelkező régi rendszer illeszkedésének konfliktusát is.

4.3.1 Az együttműködési rendszer bemutatása

Együttműködési rendszerük bemutatásához a Környezet és Természetvédő Szervezetek Országos Találkozóinak honlapjai**,** az OT működési szabályzat és Farkas [2003] tanulmánya jelentette a fő információs hátteret.

A környezet és természetvédő szervezetek együttműködésének legfőbb döntéshozatali szerve az évente megrendezett Országos Találkozó (OT). Az egész mai együttműködési rendszer ebből az eseménysorozatból nőtte ki magát. Farkas [2003] hivatkozott tanulmányában így jellemzi a fejlődést:

„Az érdekképviselet mai formája 12 év alatt alakult ki és ma is fejlődik. Az első éveket (91-94) jórészt a legitimitással kapcsolatos viták jellemezték. A 94-es egri találkozó lerakta az együttműködési szabályok, az OT részvétel szabályainak az alapjait. 95-ben egy Ideiglenes Tanács alakult, amely egy év alatt egy tervezetet dolgozott ki az évközi érdekképviseletre is: egy 15 tagú Kerekasztal intézményét. A Kerekasztal gondolatát a miskolci OT 1996-ban parázs viták után elutasította, csak a küldöttek rendszerét fogadta el konszenzussal a mozgalom. Az első években általában egy évre szólt a küldöttek megbízása, hat év működés után 2002-ben került sor annak a szabálynak elfogadására, hogy a küldöttek meghatalmazása általában két év." „A 2002-es OT hozta létre az országos programokat működtető szervezetek programegyeztető konferenciáját. A konferencia célja az információcsere, a szakmai tevékenységek összehangolása. A fórum évente négyszer ül össze"

Az Országos Találkozót a Magyar Természetvédők Szövetsége szervezte meg először 1991-ben Tatán, azóta minden évben kora tavasszal megrendezik. A helyszín és a házigazda helyi szervezet minden alkalommal más és más.

<u>A Környezet és Természetvédő Szervezetek Országos Találkozójának eddigi helyszínei:</u>

- 1991 - Tata,
- 1992 - Szeged,
- 1993 - Mosonmagyaróvár,
- 1994 - Eger,
- 1995 - Nyíregyháza,
- 1996 - Miskolc,
- 1997 - Gödöllő,
- 1998 - Pécs,
- 1999 - Hajdúböszörmény,
- 2000 - Győr,
- 2001 - Vác,
- 2002 - Szarvas
- 2003 - Szombathely
- 2004 - Debrecen
- 2005 - Zalaegerszeg

Az OT döntéshozatali funkciója a szavazati jogot szerzett „szerveződések" demokratikus részvételére alapozódik, ez napjainkban nagyságrendileg 300-400 szerveződést jelent. Az együttműködési rendszer túl lép a civil szervezetek határain az informális szféra felé, tehát civil társadalomban gondolkodik. Ennek technikája: minden olyan nonprofit szervezet tag lehet, amelyet környezet és/vagy természetvédelmi céllal jegyeztek be, ezt a bírósági határozattal igazolja, abban az évben, mikor szavazati jogot kér. Az informális, jogi személyiséggel nem rendelkező csoportok a már teljes jogú tagsággal rendelkező két szervezet ajánlásával juthatnak be. Az egyes szerveződések mellérendelt viszonyban állnak egymással, nincsenek közöttük hierarchiák. Minden szervezet egy képviselője révén egy szavazattal rendelkezik, legyen akár egy országos szervezet, vagy egy helyi informális csoport. A döntések egyszerű többséggel (50%+1 szavazat - IGEN) születnek.

A plenáris ülések mellett számos témakörben szekcióüléseket tartanak, amelyek állásfoglalásokat fogalmazhatnak meg az OT nevében. A plenáris ülések a legfőbb döntéshozatali fórumok. Ezeken az üléseken választják meg a küldötteket, akik a kormányzati és önkormányzatok különböző fórumain képviselik a környezet- és természetvédelem ügyét.

Az Országos Találkozó ugyanakkor nemcsak döntéshozatali szerv, hanem nagyon fontos hálózatépítő funkciója van. Az egész hétvégét kitöltő rendezvény a szakmai megbeszélések mellett bővelkedik szabadidős programokban, valamint lehetőséget ad a különböző szervezetek kiállításon történő bemutatkozására, személyes ismerkedésre, kapcsolatépítésre is. Minden egyes új kapcsolat egy kicsivel hozzájárul a hálózat erősödéséhez, a szektoron belüli bizalom épüléséhez.

A döntések végrehajtása, az állásfoglalásoknak történő érvényszerzés a küldöttekre, az egyes szervezetekre, és az Egyeztető Fórum által koordinált együttműködő szervezetekre hárul. Az OT nagyságrendileg 20-30 bizottságba, testületbe delegál 70-80 küldöttet, a pontos szám évről évre változik. A küldöttek kötelessége, hogy képviseljék az OT állásfoglalásait, illetve folyamatosan egyeztessenek az adott szakterületen működő civil szervezetekkel. A küldöttek az OT-nak beszámolási kötelezettséggel tartoznak.

Az egyes szervezetek saját tevékenységük révén, de természetesen nem feltétlenül önállóan, hivatottak beteljesíteni azokat az állásfoglalásokat, döntéseket, amelyeket közösen hoztak. Ugyanakkor őket senki nem számoltathatja el, autonómiájuk alapján jogot formálhatnak a különvéleményre.

A környezet- és természetvédő szervezetek együttműködésének évközben is működő legfontosabb szerve a havonta ülésező Egyeztető Fórum. Amely önmagában se nem

döntéshozó, se nem végrehajtó. Leginkább koordináló és konzultációs szerepe van, valamelyest a titkárságot is helyettesíti. A kiszolgált szervezeteken keresztül közvetve vesz csak részt a végrehajtásban. Összejöveteleit nem kötelezően, de hagyományosan az Ökotárs Alapítvány szervezi.

A két OT közötti időszakban szintén koordinációs céllal jön össze negyedévenként a Programegyeztető konferencia, ahol az országos jelentőségű programokat egyeztethetik a szervezők, információt cserélnek, összehangolják a szakmai programokat.

A kapcsolattartás fontos eszköze a világháló, ahol a zöld ernyőszervezetek intenzíven jelen vannak. A Zöld Pók Alapítvány honlapján (www.zpok.hu) 25 szakmai levelező lista szolgálja ki a szakmai kommunikációt. Ebből a mozgalom@zpok.hu a zöld mozgalom belső egyeztető fóruma.

Napirenden lévő kérdés az együttműködés regionális szinten történő megszervezése is, melyet a Magyar Természetvédők Szövetsége kezdeményezett 2001-ben a hivatalos statisztikai régiókhoz illeszkedően, hogy partnerei lehessenek a regionális területfejlesztési tanácsoknak. A regionális találkozókat félévente tartják.

4.3.2. Az együttműködési rendszer bemutatása

A zöld szervezetek kooperációs rendszerét értékelve megállapíthatjuk, hogy magyarországi viszonylatban nagyon jelentős fejlődési szintet értek el az együttműködésben. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy egy dinamikus rendszerrel van dolgunk, a fejlődési folyamat ma is tart, az együttműködés rendszere még ma is formálódik.

Az eredményeket az tudja igazán értékelni, akinek betekintése van a nonprofit szektor belső szervezetébe. A civil szféra nagyon heterogén csoportokból áll össze. Gyenes [1998] a környezet – és természetvédő civil szerveződések esetében három csoportot különít el:

- Általános környezeti érdekek képviseletére létrejött, jogi személyiséggel rendelkező szervezetek
- Speciális környezeti érdekek képviseletére is létrejött, jogi személyiséggel rendelkező környezetvédelmi egyesületek.
- Egyes környezeti konfliktusok megoldására, vagy alkalmi feladatok elvégzésére létrejött mozgalmak, állampolgári akciócsoportok

Az egyes csoportok más-más intézményesültségi fokot, szervezeti stabilitást, működés folyamatosságot, átfogott szakmai területet képviselnek.

Mindezek ellenére a zöld szervezeteknek sikerült kialakítaniuk egy széles körű demokratikus alapokon álló, nyitott a környezet- és természetvédelmi aktív civil csoportosulások nagy részét lefedő, és általuk legitimnek elfogadott országos döntéshozó testületet. Nagy számú küldöttet delegálnak a környezet- és természetvédelmi döntéshozatal különböző fórumaiba. Megoldásaiknak fontos elemei az átláthatóság, tájékoztatás és a folyamatos belső kommunikáció. Ez utóbbiak, mind a döntéshozatallal, mind pedig a küldöttekkel szemben alapvető elvárások. A OT írásban rögzített szabályzata (OT működési szabályzat) és a jelenleg kialakuló etikai kódex a fentiek mellett nagyon jó alapot jelentenek, hogy kiszámíthatóvá tegyék a rendszert. Nem szabad lebecsülnünk az idő jelentőségét sem, amely lehetővé tette a hagyományos megoldások kialakulását. A működési szabályzat két hagyományokra építkező, bizalmon alapuló és a civil szektorban alkalmazható megoldására felhívnánk a figyelmet, egyrészt a közfelkiáltásra és másrészt a rendező szervezetre delegált jogokra, melyek az ügyrendi, kevésbé fajsúlyos ügyekben praktikus megoldások lehetnek. Nem készült ugyan erre vonatkozó felmérés, ugyanakkor ezeken az alapokon megelőlegezhető az a feltételezés, hogy viszonylag nagy belső bizalommal működik az együttműködés, vagy még továbblépve azt mondhatjuk, hogy 1991. óta jelentős társadalmi tőke gyűlt össze a rendszerben. Természetesen azért még sok kihasználatlan tartalék is van.

Hogy mennyire kikerülhetetlen tényezőkvé vált az együttműködés, azt jelzi, hogy az Országos Találkozón a kormány hagyományosan környezetvédelmi miniszterével képviselteti magát. Legjelentősebb programjaikat összehangolják, közösen koordinálják. Intenzíven jelen vannak a világhálón. Mindeközben azt se felejtsük el, hogy a számukat tekintve önmagukban a környezet- és természetvédő szervezetek a nonprofit szektorban nem tartoznak a legnagyobb csoportok közé. 2000-ben a KSH a működő szervezetek 2%-át, mintegy 1000 szervezetet sorolt ebbe a kategóriába (Bocz et al., 2002).

Mindezek az eredmények nem jöhettek volna létre a környezet- és természetvédelmi ernyőszervezetek elkötelezett közreműködése és együttműködése nélkül, ha csak a fentieket vesszük is számításba, jól kirajzolódik közöttük egyfajta munkamegosztás a mozgalmon belül, természetesen átfedésekkel, a Magyar Természetvédők Szövetsége ösztönzi az Országos Találkozót, az Ökotárs Alapítvány vállalja az évközi csoporttalálkozók szervezését, a Zöld Pók Alapítvány pedig a világhálón fogja össze a mozgalmat.

Nem kisebbítve, vagy kritizálva a fentiekben jellemzett eredményeket, sokkal inkább megállapításként rá kell világítanunk a rendszer hátrányaira, hiányosságaira is, amelyek egyrészt visszavezethetők a széleskörű demokratizmusra, és a szektorok közötti bizalom alacsony szintjére. A zöld szervezetek együttműködésükben a messzemenőkig ragaszkodnak a teljes körű demokráciához, és féltik autonómiájukat, mind szervezeti, mind szektorális szinten. Ez viszont azzal a következménnyel jár, hogy a fajsúlyos döntések évente csak egyszer születnek, minden lépést hosszú egyeztetéseknek kell megelőzniük. Két OT között nincs igazán lehetőség a továbbfejlődésre, tehát lassú.

Szervezetileg elméletileg elképzelhető lenne, hogy az OT demokratikus alapján létrejöjjön egy delegált testület, ami biztosíthatná a folyamatosságot. Ha ennek a legfőbb akadályát keressük, szintén a bizalmi viszonyokhoz kell visszanyúlnunk, pontosabban a bizalmatlansághoz. A zöld szervezetek úgy érzik, hogy mind a piaci szférával, mind pedig az állammal szemben állnak a környezet és természetvédelem ügyét képviselve. Miközben az állam a saját intézményi viszonyaihoz igazodva keresi az intézményi partnert, akivel egyszerű módon megoldhatná az egyeztetést, kompromisszumot köthetne, addig a zöld szervezetek éppen attól félnek a legjobban, hogy feláll egy szervezet, amely az egész mozgalom nevében kompromisszumokat köt; amit fel lehet mutatni, hogy „vele megegyeztünk”; amelyet jogi úton esetleg lépre lehet csalni; amelyet meg lehet vesztegetni stb.. Összefoglalva, a magyarországi viszonylatban a zöldeknél jellemző viszonylag magas belső „bizalmi szint” sem elegendő még, hogy a környezet- és természetvédő szervezetek autonómiájukból feladva rá mernék bízni képviseletüket bármely testületre. Ugyanakkor ez az elérendő „bizalmi limit” azért van olyan magasan, mert az állami és a piaci szektor irányába túlzottan nagy a bizalmatlanság, persze ugyanez a bizalmatlanság létezik fordítva, a civilek irányába is. Tehát a civilek egyszerűen nem merik vállalni a kockázatot. Nem tisztünk megítélni, hogy ez jogos vagy jogtalan félelem-e, bizonyára mindegyik szereplő részéről van valami alapja. Ami bizonyos, hogy minden oldalon csökkenti a hatékonyságot, tehát mind a civil, mind a piaci, mind pedig az állami szektorban meg kell fizetni az árát.

A fent leírt félelmekből táplálkozik az Országos Civil Érdekképviselet megformálásával és a Nemzeti Civil Alapprogram szervezeteivel szembeni bizalmatlanság és fenntartások a zöldek részéről. A környezet- és természetvédő mozgalom viszonya e szervezetekhez, csakúgy, mint az együttműködés továbbfejlődése a jövő nagy kihívásai. Ugyanakkor az eddig elért eredmények bármely most formálódó és későbbi civil összefogásnak mintával és számos tanulsággal szolgálhatnak.

4.4. Civil érdekképviselet

A civilek országos érdekképviseletének megformálása a civil szervezetek együttműködésének egyik napirenden lévő központi témája. Specialitása abban rejlik, hogy az egész szektort átfogó együttműködésről van szó. A civil érdekképviseleti együttműködés tematikusan azokat a kérdéseket érintené, amelyek az egész szektor számára fontosak pontosan civil létükből adódóan, nem pedig szakágazati szinten, ezek legfőképpen a jogi és adminisztratív szabályozásra, állami források elosztására vonatkoznak, például: adókedvezmények, pályáztatás, foglalkoztatás, önkéntesség, nyilvántartás kérdései, de ide tartozhatna egy etikai kódex kidolgozása vagy külföldi források felkutatatása is.

Idehaza főleg helyi és ágazati megoldások léteznek az érdekképviseletre, érdekvédelemre, melyekben jellemzően fontos szerepe van a közvetlen személyes ismertségen alapuló kapcsolatoknak. E kis léptékű megoldások tapasztalatai nagyon hasznosak lehetnek az országos érdekképviselet megformálásánál, de az együttműködések modelljei egy az egyben nem emelhetők országos szintre a szereplők nagy száma miatt. Több tízezer szereplőnél, nem képzelhető el, hogy személyes ismertségen alapuló laza hálózatban hatékonyan együtt tudjon dolgozni egy folyamatosan működő érdekképviseletben, vagy képviselni tudja véleményét egy évenkénti országos eseményen. Egy ilyen feladathoz elkerülhetetlenül egy formalizált rendszerre van szükség, amely megadja az együttműködés alapvető szabályait. A civilek oldaláról az együttműködés szabályainak kialakításánál gyakorlatilag egy fontos kritérium létezik, amit szem előtt kell tartani: olyan eljárást kell alkotni, amelyet maguk a képviseltek minden vagy legalábbis döntő többségükben elfogadnak, mert máskülönben nem állnak mögé, és erejét veszti a létrehozott szerv, megkerülhetővé válik.

Világosan kell látnunk, nem csupán bizonyos civil érdekek keresztülviteléről van szó a politikai döntéshozatalon, hanem egy sokkal összetettebb problémáról. Nem elég az elfogadottság csak a civil oldalról, reprezentatívnak is kell lennie, hogy az állam számára is elfogadható legyen. Mindkét oldalról legitim szerveződést kell létrehozni. Aki foglalkozott valaha a civil szektorral, tudja, hogy milyen heterogén és határai nagyon nehezen kijelölhetőek, sok az átmeneti szerveződés, emellett a civil szféra különböző intézményesültségi fokon álló csoportokból áll össze, melyek némelyike stabil és állandó, másik csak ideiglenes egy feladatra szerveződött, vannak több ezer fős szerveződések, melyek pár fős baráti társaságokkal állnak szemben. Mindegyikük más-más értékrenddel, érdekekkel, motivációkkal szervezi meg működését. Ezt a dinamikus rendszert kell kompatibilissé tenni, oly módon, hogy partnere lehessen a formalizált, szigorú hierarchiában szerveződő, merev állami bürokráciának.

Szintén alapvető kihívás, hogy hogyan teremthető meg az érdekképviselet államtól való függetlensége politikai és gazdasági értelemben, mert az nyilvánvaló, hogy egy függő viszony esetén nem tudja betölteni társadalmi feladatát. Az érdekképviseleti szervnek folyamatos működési költségekkel kell számolnia, amelyhez elengedhetetlen az állami támogatás. A támogatóval szembeni függés csak akkor kerülhető el, ha a támogatás nem egyedi döntések, hanem egy állandó automatizmus révén kerül a rendszerbe. Egy ilyen automatizmus kialakítása, csak azután lehetséges, ha a szereplők (civil társadalom és az állam) belátják a független civil érdekképviselet társadalmi hasznosságát.

Feltételezve, hogy mindkét szektor a demokrácia erősítésére törekszik a hosszú távú szektor szintű érdekek egyértelműen mindkét oldalról indokolják egy ilyen érdekképviselet felállítását, de a rövid távú, és rész érdekek ezzel szemben állnak. Az állam részéről belátható, hogy túl sok szereplővel lehetetlen a társadalmi egyeztetés. A belső feszültségeket nem lehet csökkenteni, sőt minden döntés újabb ellentéteket szül, mert mindig van olyan szereplő, akinek valamilyen érdeke sérül, és nincs fórum, ahol a feszültségeket feloldják. Ugyanakkor rövidtávon a hatalmon lévőnek kedvez ez az állapot, mert a napi politikában könnyen megosztja és kijátsza egymás ellen a különböző szervezeteket, szerveződéseket. A pártok magukhoz köthetik az egyes szervezeteket, és csak velük konzultálva legtöbbször nagyobb

nehézségek nélkül viszik át az akaratukat látszategyeztetésekkel a civil szférán. Tehát a hatalmon lévők részéről szükség lenne az elinduláshoz egyfajta önkorlátozásra és arra, hogy hatalmukból visszaadjanak. Könnyen belátható, hogy nem megy egyszerűen.

Egy, a teljes civil szférát lefedő, a civilek túlnyomó többsége által támogatott, az államtól független érdekképviseleti szerv nem kerülhető meg a politika részéről, hatékony demokratikus kontrollja lehet az államnak, elkerülhetetlen vele a valós párbeszéd. Viszont rövidtávon a jelen politikai helyzetben privilegizált szervezetek nem szívesen adják fel kiváltságos pozíciójukat, saját értékrendjük szerint méltán úgy érzik, hogy nincs szükség szektor szintű együttműködésre, hiszen amit ők képviselnek, az mindenkinek jó. Emellett jelen van az érdektelenség is. Amíg egy szervezet nem érzi saját bőrén a kellemetlenségeket, a jövő esetleges problémáiért nehezen mozdul meg. Ugyanakkor könnyen elképzelhető az a szituáció, hogy egy politikai fordulat, vagy a passzívak esetén egy rossz állami döntés révén keletkező fenyegetettség folytán, minden bizonnyal ugyanezek a szervezetek lennének a független civil érdekképviselet leghevesebb szószólói, és ők maguk várják el a privilegizáltaktól az önkorlátozást, a passzívaktól az aktivitást, érdemes lenne ezt a szituációt megelőzni, amíg náluk van a döntés!

A civil szféra érdekeit országos szinten megjelenítő szerv felállításának igénye nem új keletű a nonprofit szektor legújabbkori történetében. A rendszerváltozás után több próbálkozás is történt egy országos civil képviseleti rendszer felállítására. E kísérleteket (Kuti [2002]) gyűjtötte össze egy nyílt levelében az érdekképviseletről szóló vitákhoz csatlakozva:

1990-91 Magyarországi Alapítványok Szövetsége
1994-95 nonprofit kamara
1996-97 nonprofit felügyelet
1997 köztestület
2001 nonprofit szervezetek nemzeti tanácsa

A felsoroltak között láthatunk civil ernyőszervezeti és állami oldalról induló megoldásokat, olyanokat is, melyek hatósági jogköröket is integrálnának, de eddig egyik sem járt sikerrel. Ahogy a nyílt levél írója megjegyzi, a legfőbb kifogás a megoldások ellen az volt, hogy nem voltak alulról jövő kezdeményezések, és fennállt a veszélye, hogy e szervezetek, csak egy-egy érdekcsoportot fognak képviselni, nem pedig az egész civil szférát.

Az országos érdekképviselet megalakulásával kapcsolatos reménykeltő akció napjainkban az Országos Civil Érdekképviselet (OCÉ) felállítására indult kezdeményezés.

4.4.1. Országos Civil Érdekképviselet (OCÉ)

Az Országos Civil Érdekképviselet megalakulására irányuló kezdeményezés, néhány szakértői írással, vitaanyaggal indult 2001-ben. 2002-ben a kormányváltás személycseréket és koncepcióváltást is magával hozott, az új kormány több más kiemelt ügy mellett megpróbálta a civil szervezetek érdekképviseleti szerveződését is előmozdítani. Ennek érdekében konferenciákat hívtak össze több száz civil szervezet részvételével, amelyek révén létrehozták a Civil Együttműködési Programot (CEP) négy munkacsoporttal. E munkacsoportok felvállalták, a hozzájuk rendelt téma szakmai kidolgozását. Ezek egyike az érdekképviseleti munkacsoport volt, ami 2002. őszétől 2003. nyaráig működött. Mindezek koordinációját az Európa Ház Alapítvány vállalta fel.

Ez alatt az idő alatt öt lehetséges elméleti modellből kiindulva, melyeket Sebestény (2003), a munkacsoport koordinátora vázol fel egy NIOK által szervezett konferenciához készített vitaindítójában, kidolgoztak és elfogadtak egy egységes elméleti rendszert, melynek

alapján az Országos Civil Érdekképviselet szervezete létrehozható, és megkezdheti működését.

A kiinduló modellek a következők voltak:

1. *„Általános modell (ÁLT).* Az érdekképviselet kiterjed minden bejegyzett szervezetre, abban minden szervezet közvetlenül részt vehet. Egyetlen általános, jogi személyű szervezet, melyet valamilyen törvény határoz meg, akár önkéntes tagságú kamaraként is működhet. A vezetőségét minden szervezetre kiterjedő általános választójog alapján, közvetlen választás alapján hozza létre.

2. *Területi modell (TER).* Lényege a területiség, az érdekképviselet területi szintekből áll. Valamennyi nonprofit szervezetre kiterjed, de mindegyik a saját területi szintjén kapcsolódik a szervezethez. Ezekhez nem jogi személyiségű csoportok is csatlakozhatnak. A területi választások alapján létrejövő, független területi szervezetek azután delegálás útján, egy jogi személyű, föderatív szervezetet hoznak létre, mely azonban már törvényi háttérrel rendelkezik. A szakmai, ágazati szervezetek is területi tagozódásuk szerint kapcsolódnak a megfelelő szinthez.

3. *Képviseleti modell (KÉP).* A nem „állami", „civil" nonprofit szervezetek területi és párhuzamosan ágazati elvek szerint képviseleti csoportokat hoznak létre. Minden szervezet egyszerre lehet egy területi és egy ágazati csoport tagja. Lehetőség van a nem jogi személyű csoportok bevonására is. Ezek közvetett választás és delegálás útján egy országos érdekképviseleti egyesületet alakítanak, melynek azonban elkülönült, együttműködő szervei vannak. Az egyesület semmilyen állami hatáskörbe tartozó feladatot nem lát el, arra egy másik, állam által létrehozott köztestület lenne hívatott.

4. *Hálózati modell (HÁL).* Az állami nonprofit szervezetek kizárásával, területi és ágazati szövetségek nem jogi személyű, hálózati formában, de folyamatosan működő, országos konzultatív testületet alakítanak, melyhez a nonprofit szervezetek közvetett módon, saját szövetségeiken keresztül kapcsolódnak. A szövetségek saját hatáskörükben, választással vagy delegálással döntenek a testületi képviselőik személyéről.

5. *Hierarchikus modell (HIE).* Valamennyi bejegyzett nonprofit szervezet kapcsolódik egy hierarchikusan, területi és ágazati elvek mentén felépülő országos érdekképviselethez. A szervezetek közvetlenül a helyi vagy a szakmai alapszervezetek tagjai. Az alacsonyabb szintek választással vagy delegálással alakítják meg a felsőbb szintet (önkormányzati, megyei, regionális, illetve szakmai szintek, végül országos szint). Az érdekképviselet működését törvény szabályozza."
(Sebestény, 2003 pp. 3-4.)

A végső változatban egyik fenti modellt sem tartották meg tisztán, hanem hosszú szakmai vitákon keresztül formálódott ki a végső javaslat, amely egy nyitott, területi és ágazati választáson alapuló képviseleti rendszer. Még nem tudható biztosan, hogy az elképzelést sikerül-e megvalósítani a jövőben.

Az elképzelés szerint a választási rendszer széles bázison alapulna, minden civil csoportosulásnak lenne szavazati joga, nemcsak a bejegyzett szervezeteknek. Minden civil csoport kétszer adná le a voksát, egyszer a területi, egyszer a szakágazati képviselőkre. A területi rendszer kistérségi bázisról indulna felfelé delegálással megyei, regionális és országos szintre. A szakágazati választások 10 összevont csoportban folynának:

- Környezetvédelem
- Egészségügy, szociális szolgáltatás
- Oktatás, kutatás, tudomány
- Kultúra, művészet
- Sport, szabadidő, hobbi
- Jogvédelem, közbiztonság védelme, polgárvédelem
- Társadalmi rétegek képviselete
- Település- és gazdaságfejlesztés, munkaügy
- Adományosztás, támogatás, nonprofit szolgáltatás
- Nem szakmai társadalmi szervezetek

Az Országos Civil Érdekképviseletben így 50 területi és 30 ágazati képviselő venne részt. Miközben ezzel párhuzamosan megalakulhatnának a civil érdekképviseleti szervek a többi területi szinteken is. A működés konkrét napi gyakorlatát az így létrehozott Országos Civil Érdekképviselet maga határozná meg.

Az érdekképviseleti munkacsoport, miután ezt a kidolgozott javaslatot megalkotta beteljesítve megbízatását feloszlott, de nagyrészt a benne aktívan részt vevő szervezetek megalakították a Szövetség az OCÉ-ért Egyesületet (www.oce.org.hu), amely azon munkálkodik, hogy e kidolgozott elméleti rendszerből valóság legyen. Egyelőre a legnagyobb problémák az elindulással, hogy honnan lesz pénz a megvalósításra és a működtetésre, valamint, kik lesznek azok a helyi szervezetek, együttműködések, amelyek ezt a választási eljárást lebonyolítanák.

Összességében kijelenthetjük, hogy a civil érdekképviseleti együttműködéseknél nagyon fontos a legitimitás és a nyitottság. Nem is annyira a konkrét működési metódus a meghatározó - noha a hatékonyság szempontjából természetesen nem mindegy - hanem, hogy a szervezetek elfogadják, és mögé állnak-e vagy sem.

A magyarországi demokrácia fejlődésében fontos előrelépés lenne, ha valódi civil támogatással sikerülne létrehozni az Országos Civil Érdekképviseletet, és ezáltal az állam egy újabb civil kontrollja épülhetne ki, amely a négyéves politikai ciklusokkal szemben egy hosszú távú szemléletet jelenítene meg, részévé válva a sajtó mellett a negyedik hatalmi ágnak.

A kiépítetlen civil érdekképviselet nem menti fel az államot a valós társadalmi egyeztetéstől. Az érdekképviseleti együttműködés megvalósítása az állam és civil szféra közötti hosszú távú kooperáció és bizalom építésének is egy lehetősége, a társadalmi tőke felhalmozás egyik eszköze lehet.

Noha kevesebb szó esik róla, de a civil érdekképviseletnek a piaci szektor irányába is lenne létjogosultsága, ebből az irányból is érkeznek sokszor az egész szektort érintő negatív hatások, gondoljunk csak például cégekből pénz kimentésére létrehozott alapítványokra, amelyek sokszor az egész civil szektort lejáratják, és bizalmatlanságot szülnek.

Noha az Országos Civil Érdekképviselet az egész szektor átfogó ügyeinek megoldására hivatott, a már létező szakmai együttműködések sokszor bizalmatlanul tekintenek rá. Kölcsönösen erősítheti befolyásukat, ha képesek lesznek megtalálni az együttműködés útját.

Ha a területi szintekre tekintünk, jelenleg még leginkább az országos és a települési szinten érdemes érdekképviseletet szervezni, mert a köztes szintek gyengék, kevés hatáskörrel és forrással rendelkeznek, valamint a kistérségekben és a régiókban kevéssé intézményesültek, de a nem túl távoli jövőben ezen szintek megerősödése is várható!

A kormányzat eredeti tervei szerint a Nemzeti Civil Alapprogram (NCA) forrásainak elosztásához már az érdekképviselet delegálta volna a megbízottakat, ez azonban többek

között a civilek és a kormányzat közötti bizalmatlanság miatt nem tudott megvalósulni. Ugyanakkor a Nemzeti Civil Alapprogram választási rendszere nagymértékben támaszkodik a CEP érdekképviseleti munkacsoportjában kidolgozott szisztémára, ha némileg szűkített formában is. Ezért az NCA megvalósulásának tanulságai, nagyon hasznosak lehetnek a jövőben, ha sor kerül az érdekképviseleti választás lefolytatására!

4.5. Nemzeti Civil Alapprogram (NCA)

A civil szervezetek térségi együttműködéseinek jövőjére tekintünk, több szempontból is foglalkoznunk kell a Nemzeti Civil Alapprogrammal (NCA), mert létével és megvalósulásával várhatóan nagyban hozzájárul a civil együttműködések hátterének a megteremtéséhez.

A 2003. évi L. törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról fontos mérföldkő a nonprofit szektor működésének jogi szabályozásában, mégpedig abból a számunkra kiemelt szempontból, hogy a korábbi tisztán ágazati megközelítésekkel szemben területi elemet is beépít az általa megteremtett szabályozási rendszerbe.

Maga a törvény 6-7 milliárd forintnyi éves támogatás elosztásáról rendelkezik, melynek pontos összegét az évente személyi jövedelemadóból felajánlott 1%-okhoz köti egy automatizmus révén. Eszerint a felosztható pénzmennyiség az évente felajánlott pénzösszeggel egyezik meg, minimum az előző évi SZJA 0,5 %-a.

Nem is önmagában a rendelkezésre álló forrás összegszerűsége, mint inkább az elosztás újszerű mechanizmusa az, amely a civil szervezetek együttműködése szempontjából különösen figyelemre méltó. Mégpedig elsősorban négy jellemző mentén:

- Civil választás útján felállított szervezet. (Legitimációs mechanizmus)
- Regionális szerveződés erősítése, motiválása
- Működési támogatás
- Szakmai kollégiumok

Civil választás útján felállított szervezet

A szabályozó szándéka volt, hogy az NCA források elosztásában a civil szektor döntő szerepet kapjon. Ezért a szervezeti egységek összetételét úgy határozta meg, hogy minden esetben többségben legyenek a civil szféra képviselői az államéhoz képest.

A 17 tagú Tanács, mely az Alapprogram elvi irányító testülete, az alapvető szabályokat, elveket alakítja ki. Ide az állam 5 tagot delegál, a többi a civil szféra választott képviselője.

Az 5-11 tagú Kollégiumok a szakmai és regionális operatív döntéshozó szervek, melyek a konkrét támogatásokról döntenek. Az államot e szervezetekben csupán egy miniszter által kinevezett személy képviseli Kollégiumonként.

A szervezeti egységekbe delegált civil tagok az egész civil szféra képviseletére hivatottak az Alapprogramon belül. Mint minden ilyen esetben döntő fontosságú a legitimáció kérdése. A törvény és a végrehajtásáról szóló kormányrendelet (160/2003) az országos és regionális hatókörű civil szervezeteknek nyújt lehetőséget arra, hogy szervezetenként egy-egy elektort állítsanak. A választások országos és regionális elektori gyűléseken történnek. Az országos szervezetek szakterületüknek megfelelő kategóriában egy-egy, összesen 5 tagot választanak a Tanácsba. A regionális szervezetek tervezési statisztikai régiónként szintén egy-egy, tehát összesen 7 tagot választanak ugyanide.

<u>Az NCA által kijelölt szakterületi kategóriák</u>

- egészségmegőrzés, betegségmegelőzés, gyógyító, egészségügyi rehabilitációs tevékenység, szociális tevékenység, családsegítés, időskorúak gondozása, rehabilitációs foglalkoztatás, hátrányos helyzetű rétegek segítése,
- kulturális tevékenység, nevelés és oktatás, képességfejlesztés, ismeretterjesztés, magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel, valamint a határon túli magyarsággal kapcsolatos tevékenység,
- természetvédelem, állatvédelem, környezetvédelem, műemlékvédelem,
- gyermek- és ifjúsági érdekképviselet, gyermek- és ifjúságvédelem, sport, szabadidő,
- közrend és közlekedésbiztonság védelme, önkéntes tűzoltás, mentés, katasztrófa-elhárítás, emberi és állampolgári jogok védelme, fogyasztóvédelem, euroatlanti integráció elősegítése, nonprofit szervezeteknek nyújtott szolgáltatások, egyéb nonprofit tevékenységek

(2003. évi L. törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról 12. §)

A létrehozott Tanács határozza meg a Szakmai és Regionális Kollégiumok számát és létszámát, melyeket az újra összehívott elektori gyűléseken töltenek fel konkrét választott tagokkal.

A megválasztható jelölt bárki lehet, akit legalább egy elektor javasol, és az elektorok 10%-a támogat, valamint nincs személyével kapcsolatban összeférhetetlenség. Első alkalommal két évre, majd a továbbiakban három évre szóló megbízatással tölthetik be pozíciójukat a megválasztott tagok a Tanácsban és a Kollégiumokban.

Ha a területi együttműködés szempontjából értékeljük a rendszert, azt mondhatjuk, hogy egy bíztató megoldásról van, amelyben megvalósul a civil és az állami szféra együttműködése, és az országos szint mellett sikerült létrehozni a regionális rendszert is. Azt is ki kell emelnünk, hogy a Regionális Kollégiumok működése sokkal inkább decentralizált, mint dekoncentrált. Ezt támasztja alá, hogy jelentős többségben vannak a választott civil delegáltak, valamint, hogy a feladatok mellé döntési jogkört és a forrásokat is rendeltek regionális szinten.

Az Alapprogram egy döntéssel leszűkíti a választójogot a regionális és országos szervezetekre, amit joggal kifogásolhatnak a kimaradt szervezetek. Ez területileg valamelyest előre meghatározza, hogy a főváros és a megyeszékhelyek szervezetei kerüljenek be többségében a szervezeti egységekbe, mert mint azt korábban már bemutattuk, itt működnek nagyobb arányban a megyei, illetve országos hatáskörrel rendelkező szervezetek. Az NCA legitimációja szűkebb civil bázison alapul, mint a korábbiakban bemutatott környezet- és természetvédelmi civil szervezetek Országos Találkozója, vagy a tervezett Országos Civil Érdekképviselet.

A kormánynak az NCA végrehajtásához a civilek részéről legitimációra volt szüksége, ezért felülről megszervezte, koordinálta a választásokat, képviselői alanyi jogon részt vesznek a szervezetekben a központi akaratnak megfelelő módon. Nem érlelődött ki a civil szektoron belül ennek mindenki által elfogadott technikája, nem fejlődött ki az a mechanizmus, ami alapján a zöld szervezetek képviselőiket a különböző bizottságokba delegálják, elvárásokat támasztanak velük szemben, és maguk között elszámoltatják. A zöldek most értek el oda, hogy delegáltjaikat két évre bízzák meg, az Alapprogram pedig, első körben kétéves mandátummal indul, utána pedig egyből háromra növekszik. Tehát egy rövid idő alatt jött létre és a későbbiek folyamán ritkán jön majd össze a választó elektori gyűlés. Mindezek a megoldások az NCA-nál, az állam részéről praktikusnak és hatékonynak tűnnek, ugyanakkor magukban hordozhatják a civil oldal bizalmatlanságát.

Az NCA megoldásaiban tükröződik, az állami kezdeményezés merevsége, csak tiszta jogi kategóriákban tud gondolkodni. Létesítő okirat tartalma szerint kategorizálja a szervezeteket, és az informális civil csoportokkal nem tud együttműködni.

Az NCA szervezete nem jelent civil szervezetek közötti együttműködési rendszert, a szervezeti egységeibe személyeket választanak meg. A törvényben szereplő összeférhetetlenségi szabály igyekszik is kiküszöbölni, hogy valaki saját szervezete érdekeit képviselje.

Regionális szerveződés erősítése, motiválása

Noha épp az imént emeltük ki, hogy az NCA szervezete nem civil szervezetek közötti együttműködés, mégis nagyon jelentős, mert a rendszer számos olyan motivációt tartalmaz, amely a térségi együttműködést elősegíti.

A magyar közigazgatási rendszer jellegzetessége, hogy az állami és a települési szint erős, itt születnek a fontos döntések, itt vannak források; a köztes szintek gyengék (Zongor, 1999). Ebből az is következik, hogy főleg országos és települési szinten érdemes megszervezni az érdekképviseletet és a lobbi tevékenységeket. Az NCA döntéseket és forrást rendelt a régiókhoz a civil szektorban, ami érdekeltté teszi a szervezeteket, hogy regionális szerveződéseket is kialakítsanak, tevékenységüket regionális hatókörrel végezzék. Mindez hozzájárulhat ahhoz, hogy erősödjön a régiók belső kohéziója, és hosszú távon valós társadalmi tartalom kerüljön mögéjük.

Működési támogatás

Fel kell hívnunk a figyelmet egy olyan elemére a törvénynek, amelyről első pillantásra azt gondolhatnánk, hogy csupán az egyes szervezeteknek szempontjából érdekes, de valójában elengedhetetlen feltétele a civil szférán belüli stabil hosszú távú együttműködéseknek. Ez nem más, mint hogy a források legalább 60%-át a civil szervezetek működési támogatására szánja, és ezt nem köti a közhasznúság kritériumához. Azért kiemelkedően fontos számunkra e kitétel, mert nagyban hozzájárulhat az egyes civil szervezetek szervezeti megerősödéséhez. Pusztán önkéntesekkel, rájuk terhelve a kommunikáció költségeit és az iroda fenntartását, nagyon nehéz tartós együttműködéseket teremteni. Csak stabil szervezeti háttér lehet alapja a formális együttműködéseknek és csak a fizetett alkalmazottak tudják biztosítani a civil szervezetek hosszú távú folyamatos működését. Szinte elképzelhetetlen, hogy a civil szervezet működésének minden területére - könyveléstől a pályázáson, projekt menedzsmenten, jogi szakemberen keresztül a kapcsolati marketingig - tud találni megfelelő önkéntes szakembert. A professzionális működéshez fontos, hogy a szervezet meg tudja fizetni a hiányzó humán erőforrást. Nem is beszélve arról, hogy az iroda és telekommunikációs eszközök működtetése is jelentős állandó kiadást jelent.

Szakmai kollégiumok

A jelenlegi ciklusban három szakmai kollégium jött létre, ezek mindegyike közvetve vagy közvetlenül kapcsolatba hozható a civil szervezetek együttműködésével, kapcsolataival.

- NCA Civil Szolgáltató, Fejlesztő és Információs Kollégiuma, közvetve az ernyőszervezetek tevékenységének támogatásán keresztül hat a civil szektor megerősödésére.

- NCA Nemzetközi Civil Kapcsolatok és Európai Integráció Kollégiuma, ahogy a neve jelzi a nemzetközi kapcsolatok erősítésére, bővítésére koncentrál, és igyekszik az Európai Unió felé orientálni a kapcsolatokat.

- NCA Civil Önszerveződés, Szakmai és Területi Együttműködés Kollégiumán keresztül az Alapprogram közvetlenül is támogatja a civil szervezetek együttműködéseit.

4.5.1. Az NCA program első fordulójának tapasztalatai

2004-ben lezárult az NCA első fordulója, melyet Kuti (2004) részletesen elemez a rendelkezésre álló adatok tükrében, lehetőséget ad számunkra, hogy az első tapasztalatokból kiemeljük a térségi- területi szempontból legfontosabbakat és továbbgondoljuk.

Az NCA Tanácsa döntése alapján az országos keret rovására megemelték azoknak a régióknak a támogatását, ahol a civil társadalom gyengébb, a gazdasági fejlettség alacsonyabb, a foglalkoztatási helyzet rosszabb az átlagosnál (konkrétan az Észak-Alföldhöz, Észak-Magyarországhoz és Dél-Dunántúlhoz rendelt forrásokat), ezzel párhuzamosan megtiltották, hogy a Kollégiumok tovább differenciáljanak és rangsoroljanak szakmacsoportonként, vagy megyénként. Ezek a döntések területi prioritásokat határoznak meg, és regionális szinten szabályoznak, ugyanakkor korlátot szabnak, annak, hogy ezt megyei szintre tovább bontsák (Kuti, 2004). Kitapintható a szándék a regionális szint megerősítésére, ugyanakkor fejlesztési szempontból kissé ellentmond egymásnak a két döntés, ugyanis, az első döntés a területi fejlettségi különbségek csökkentése, a lemaradók felzárkóztatása irányába hat a gazdaságilag fejletlenebbek támogatása révén, ugyanakkor a második döntés megakadályozza a fejletlenebbek differenciált kezelését, külön támogatását, holott egy-egy magyar régió nagyon heterogén fejlettség szempontjából, ráadásul pont a legfejletlenebbekben legnagyobbak a különbségek. Emellett az is vitatható, hogy mely területeken legkevésbé fejlett a civil társadalom, a területi elemzések alapján az egyértelműen kijelenthető, hogy nem követi szolgaian a gazdasági fejlettséget!

A kért és kiosztott támogatások megoszlása sokkal kevésbé volt főváros központú, mint más központi támogatások. Az országos szintű támogatásoknak ugyan több mint 80%-a a fővárosi szervezeteknek jutott, ez indokolható azzal is, hogy itt működik az országos hatókörű szervezetek többsége, de az összes támogatásnak csak mintegy 45%-a áramlott a fővárosba. Az új elosztási mechanizmus nyertesei a megyeszékhelyek, de nagyobb arányban részesültek a támogatásokból a „többi városok" és a falvak szervezetei is, mint általában. A tanulmány azt is megállapítja, hogy nagyon heterogén szempontok szerint osztották el az egyes kollégiumok a támogatásokat, amelynek kiküszöbölésére a szerző azt javasolja:

„Kívánatosnak látszik a kollégiumi gyakorlat bizonyos fokú egységesítése. Segítené a támogatási döntések meghozatalát, ha a kollégiumok nemcsak a hozzájuk beérkezett, hanem az ugyanazon szervezetek által párhuzamosan más kollégiumokhoz benyújtott pályázatokról is kapnának információkat. Ehhez a nyilvántartási rendszer továbbfejlesztésére lenne szükség." (Kuti, 2004 p. 4.)

A kollégiumi gyakorlat egységesítése, mint lehetséges megoldás mellett érdemes megfontolni alternatív lehetőségként, hogy előre meghirdetett, világos elvek mentén történjenek a döntések, a jelenlegi gyakorlatnak megfelelően a régióknál tartva a döntési jogot, és a felelősséget, ami talán valóban több konfliktusra ad okot, ugyanakkor megtartja a decentralizáltabb metódust, ezáltal fennmarad a regionális érdek, ami motiválja a regionális szerveződést, ahogy azt a korábbiakban kifejtettük. Természetesen ez a gondolat továbbvezet, abba az irányba hogy az egységes elveket a regionális civil szféra bevonásával érdemes előre meghatározni, ha csökkenteni akarjuk a konfliktus lehetőségét, ehhez pedig természetesen szükség van egy civil oldalról legitim, jól működő regionális érdekképviseleti szervre!

Az NCA Civil Önszerveződés, Szakmai és Területi Együttműködés Kollégiumára jellemző volt, hogy előnyben részesítette a kisebb településekről jött pályázatokat a fővárossal szemben (Kuti, 2004).

Nagyon tanulságos az együttműködés hasznossága tekintetében a tanulmány következő megállapítása:

„A nonprofit szövetségek és a környezetvédelmi szervezetek kifejezetten alacsony számuk ellenére kerültek a kiemelten támogatott területek közé." … „Rendkívüli sikerességüket minden valószínűség szerint a kivételesen jó szervezettség és informáltság, a mozgékonyság, a korábbi pályázati tapasztalat és a magas szakmai színvonal magyarázza." (Kuti, 2004 p. 26.)

A leírtak alapján összességében megállapítható, hogy az NCA támogatási gyakorlata segíti, támogatja és motiválja a civil szektor önszerveződését a különböző területi szinteken, ugyanakkor vannak hiányosságai is. Legfőképpen szükség lenne arra, hogy a támogatási döntések stratégiai elvek és prioritások mentén szülessenek, mind országos, mind pedig regionális szinten. A rendszer akkor fog igazán hatékonyan és konfliktusoktól mentesen működni, ha e stratégiák megalkotása az állami és a civil közös felelősségként közösen a két szféra együttműködésével születik meg.

Összefoglalás

A civil szektoron belül legjellemzőbb területi különbség Budapest – vidék viszonylatában jelentkezik. A szervezetek területi eloszlására hatással van, mind a gazdaság, mind pedig az intézményekhez való kötődés, de egyik sem domináns a szervezetek területi megjelenése szempontjából. Ugyanakkor a civil szféra fejlettségében egyre kisebb jelentőséggel bír a szervezetszám, mindinkább a szervezettség és kapcsolatok válnak meghatározóvá. Ezzel együtt nem várható a főváros szerepének a csökkenése, mert az országos hatókörű szervezetek és az országos hálózatok központjai jellemzően szintén Budapestet választották székhelyüknek.

A civil szektor területi különbségeinek figyelembevételére nincsenek stratégiai tervek, prioritásokat és a jövőképet meghatározó koncepciók, a támogatások szétosztása ágazati, szakmapolitikai megfontolásokat követ. A Nemzeti Civil Alapprogram (NCA) megindulása, hozott némi szemléleti változást, és egy regionális decentralizáció, de ennek valós tartalmát és jelentőségét csak egy-két forduló lezárása után, a kiforrott rendszerben lehet csak igazán értelmezni.

A civilek együttműködése megnöveli a szervezeti kapacitásukat, és hatékonyabbá teszi a működésüket szervezeti szinten. A jól működő kooperatív civil szféra nagy mértékben hozzájárul egy térség fenntartható fejlődéséhez. A társadalmi részvétel erősítése mellett, szerepet játszanak az értéktermelésben, foglalkoztatásban, térségi identitás, kapcsolatrendszer formálásában is. A civil társadalom együttműködései a belső társadalmi bizalom erősítésével meghatározóak a társadalmi tőke építésében, ami alapját képezi a térség belső erőforrásokon alapuló gazdasági fejlődésének.

A rendszerváltozással újjáalakuló civil szektorban folyamatosan formálódik ki a kapcsolati háló, egyáltalán nincs szó lezárt folyamatról. A szférában először a szakterületenkénti együttműködések indultak el, csak valamivel később jelentek meg a települési, térségi összefogások. A települési együttműködések megformálásában általában központi motiváció az önkormányzattal való együttműködés kialakítása.

A szektorban jelentős arányban vannak jelen olyan szervezetek, melyeknek egyáltalán nincsenek kapcsolataik a civil szférán belül. A megvalósuló együttműködésekben az informális, mellérendelő viszonyok és az alkalmi jelleg a meghatározó jegyek. A kapcsolatok jellemzően ad hoc jelleggel a személyes kapcsolati hálók mentén épülnek. A társadalomban jelenlévő feszültségek a civil szervezetek kooperációinak is gátakat szabnak. Sajnálatos, hogy sok esetben a megvalósuló együttműködések ezt tovább erősítik, noha fontos szerepük lehetne, hogy lehetőséget biztosítsanak e szakadékok áthidalására. A magyar közigazgatási

rendszer sajátosságaiból adódóan a területi szintek közül a települési és az országos szint erős. Ide koncentrálódnak a források és a döntési jogkörök, ebből adódóan leginkább ezeken a szinteken motiváltak a szervezetek az összefogás megteremtésére. Napjainkban viszont már érezhetően formálódnak azok az érdekeltségi viszonyok, melyek mentén mindinkább érdemes lesz kistérségi és regionális szinteken is megszervezni az együttműködéseket.

Az állami és civil szféra közötti kölcsönös bizalmatlanság számos ponton tetten érhető, ami hosszú távon mindkét oldalon káros és hátráltatja a demokrácia továbbfejlődését, elmélyülését. A civil szektor képviselete az állam felé több témában is napirenden lévő aktuális probléma, és a két szektor közötti viszony szakítópróbája. A képviselet megvalósulásának központban álló dilemmája az egyidejűleg mindkét oldalról elvárt legitimáció kialakítása. A bemutatott három megoldás a zöld szervezetek, Országos Civil Érdekképviselet (OCÉ) és a Nemzeti Civil Alapprogram (NCA) tapasztalatai egymásnak is hasznos tanulságokkal szolgálhatnak.

A civil szervezeteknek szolgáltatásokat nyújtó központok fontos koordináló szerepet töltenek be a települési, térségi együttműködések megformálásában. A civil házak, későbbi nevükön Civil szolgáltató Központok (CISZOK) felülről elindítva és a teleházak alulról szerveződve párhuzamosan két irányból építettek ki országos hálózatot. Funkcionálisan hozzájuk hasonló szerepet töltenek be az alapítványi ernyőszervezetek is. Míg a szövetségi ernyőszervezetek inkább a szakmai kooperációk megerősítésének élharcosai.

Napjainkban a magyar demokrácia fejlődésének mérföldkövéhez érkeztünk. Az Európai Unióhoz történő csatlakozással lezárulni látszik a rendszerváltozás átmeneti időszaka, minden jel arra mutat, hogy Magyarország megkapta a lehetőséget, hogy felzárkózzon a fejlett nyugati demokráciákhoz. A fejlett nyugati demokráciák működésének elengedhetetlen része a fejlett civil szektor…

Irodalomjegyzék

Barabási A. L. 2003. Behálózva (A hálózatok új tudománya). Magyar Könyvklub, Budapest

Bárdos F. 2001. „KÖRE program" - Közösségi Részvétel és Együttműködés (Program az önkéntes polgári szervezetek együttműködési formáinak kialakulásáért és a települési önkormányzatok döntési folyamataiba történő részvételért.) Jegyzet. www.nonprofit.hu

Bihari G. (szerk.) 1999. Teleházak és távmunka Magyarországon. Teleház Kht., Budapest

Bocz J. – Cseh J. - Kuti É. – Mészáros G. – Sebestény I. 2002. Nonprofit szervezetek Magyarországon. KSH, Budapest

Bocz J. - Emri I. - Kuti É. - Mészáros G. - Sebestény I. 1998. Nonprofit szervezetek Magyarországon 1996; KSH, Budapest

Bourdieu, P. 1997. Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz R. (szerk.) A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 156–177.

Buchanan M. 2003. Nexus, avagy kicsi a világ (A hálózatok úttörő tudománya). Typotex Kiadó, Budapest

Budainé Nagy K. 2002. Közösségi Részvétel és Együttműködés (Program az önkéntes polgári szervezetek együttműködési formáinak kialakulásáért és a települési önkormányzatok döntési folyamataiba történő részvételért.) – Bács-Kiskun megyei tapasztalatok. Nonprofit Szolgáltató Központ Kecskemét. Jegyzet a KÖRE programhoz. www.hermesz.hu

Coleman, J. S. 1996. Társadalmi tőke. In Lengyel Gy. - Szántó Z. (szerk.): A gazdasági élet szociológiája. BKE Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék, Budapest, 99–129.

Coleman, J. S. 1998. A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In.: Lengyel Gy. - Szántó Z. (szerk.) Tőkefajták: A társadalmi és a kulturális erőforrások szociológiája. Aula Kiadó, Budapest, 11–43.

Csizmadia Z. 2002. Robert D. Putnam: Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community. Szociológiai Szemle, 12. 3. pp. 183-193.

Farkas I. [2003] Zöldek és a nonprofit érdekképviselet. (kézirat) www.hermesz.hu

Fukuyama, F. 1997. Bizalom (A társadalmi erények és a jólét megteremtése). Európa Könyvkiadó, Budapest

Gosztonyi G. [2003] Vigyázz! Kész! Rajt! (Nonprofit érdekképviselet – 2003) www.osszefogas.nonprofit.hu

Granovetter, M. 1988. A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata.

Gyenes Sz. [1998] Együttműködési és szerződéskötési lehetőségek a környezetvédelem, természetvédelem és területfejlesztés területén. (kézirat) www.nonprofit.hu

Gellérffy L.-Gerencsér B.-Jagasics B.-Szablics B. 2005. Civil szolgáltató központok 2005. Hansági Ferenc Oktatási Alapítvány, Szeged

Kopp M. – Skrabski Á. 2002. A magyarság társadalmi és erkölcsi tőkéje. (2002. augusztus 24-én elhangzott előadás szerkesztett változata.) www.kozossegfejlesztes.hu

Kornai J. 2003. Tisztesség és bizalom a poszt – szocialista átmenet fényében. (Gondolatok a Collegium Budapest „Honesty and Trust" kutatásának alapján). (kézirat) www.colbud.hu/fellows/kornai_publ/kornaiho.doc

Kotler P. 1998. 2000. Marketing menedzsment. Műszaki Könyvkiadó, Budapest

Kuti É. 2004. Szándékok, szereplők, eredmények (A Nemzeti Civil Alapprogram első pályázati fordulójának tapasztalatai az adatok tükrében). www.nca.hu

Kuti É. 1998. Hívjuk talán nonprofitnak… Nonprofit Kutatócsoport, Budapest

Kuti É. [2002] Kutatói magánvélemény www.osszefogas.nonprofit.hu

Nárai M. 2000. Nonprofit szervezetek a kilencvenes évek Magyarországán. In: Horváth Gy.-Rechnitzer J. (szerk.) Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs

Nemoda I. [2002] A foglalkoztatási célú ernyőszervezetek és az OFA. In: Pongrácz L. (szerk.) Jubileumi évkönyv 1992-2002. OFA, Budapest

Pocsajiné Fábián M. 2002. KÖRE Program (A civil szervezetek együttműködésének formái Békés megyében). Jegyzet a KÖRE programhoz. www.hermesz.hu

Porubcsánszki K. – Szolnoki P. (2003-2004) A civil szervezetek és az Internet kapcsolata – társadalmi mozgalmi megközelítés. (kézirat) Informatikai és Hírközlési Minisztérium megrendelésére, Rajk László Szakkollégium, Budapest

Putnam R. D. 1993a The Prosperous Community: Social Capital and Public Life. The American Prospect, 4. 13.

Putnam R. D. 1993b Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton N. J., Princeton University Press

Putnam R. D. 1995a Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America. Political Science and Politics, pp. 664–682.

Putnam R. D. 1995b Bowling Alone: America's Declining Social Capital. Journal of Democracy, 6 pp. 65–78.

Salamon, L. M. – Sokolowski, S. W. 2003. A civil társadalom „világnézetben". Civitalis Egyesület, Budapest

Sebestény I. 2003. Civil érdekképviseleti alternatívák (vitaindító a NIOK által 2003. május 30-án rendezett konferencián) www.nonprofit.hu

Széman Zs. - Harsányi L. 1999. Halak és hálók (Kapcsolatok a helyi szociálpolitikában). Nonprofit Kutatócsoport – MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest

Tóth I. J. 1997. Játékelmélet és társadalom. JATEPress, Szeged

Tölcsér T. 2003. KÖRE Program (Civil szervezetek együttműködése Csongrád megyében). Jegyzet a KÖRE programhoz. www.hermesz.hu

Tulok I. 2002. A civil együttműködés Tolna megyében (kutatási összefoglaló). Jegyzet a KÖRE programhoz. www.hermesz.hu

Varga E. 2002. Civil szervezetek együttműködési formái Győr-Moson-Sopron megyében. Jegyzet a KÖRE programhoz. www.hermesz.hu

Veresné Péter J. 2003. KÖRE Program (Együttműködési formák civil szervezetek között Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Jegyzet a KÖRE programhoz. www.hermesz.hu

Zongor G. 1999. Változatok a középszintre, avagy a magyar középszinttelenség. Tér és Társadalom, 13. 3. pp. 45-48.

Sz. n.
A „civil szervezetek együttműködési formái" című kérdőív értékelésének eredményei (Somogy megye). Nagycsaládosok Kaposvári Egyesülete 2002. Jegyzet a KÖRE programhoz. www.hermesz.hu

Civil szervezetek együttműködése Székesfehérváron. 2002. Jegyzet a KÖRE programhoz. www.hermesz.hu

Civil szervezetek együttműködési formái Nógrád megyében. 2002. Jegyzet a KÖRE programhoz. www.hermesz.hu

Felmérés a civil szervezetek együttműködési formáiról Baranya megyében. 2002. Jegyzet a KÖRE programhoz. www.hermesz.hu

Nonprofit szolgáltató központok: Civil Ház program 1999-2000

Nonprofit Információs és Oktatási Központ Alapítvány (NIOK) éves beszámolók 1996-2003 (www.niok.hu)

OT működési szabályzat é.n. www.hitvk.hu/ot2004

Hivatkozott jogszabályok:

2004. évi LXXV. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról

2003. évi L. törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról
1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről

1989. évi II. törvény az egyesülési jogról

A Kormány 160/2003. (X. 7.) Korm. Rendelete a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvény végrehajtásáról

Honlaphivatkozások

www.kozossegfejlesztes.hu - Közösségfejlesztés Magyarországi Honlapja

www.civil.info.hu - ICsSzEM Civil kapcsolatok Főosztálya

www.hermesz.hu – Életfa Környezetvédő Szövetség Portálja

www.hitvk.hu/ot2004 - XIV. Környezet és Természetvédő Szervezetek Országos Találkozójával kapcsolatos dokumentumok 2004

www.mtvsz.hu/ot2003.shtml - XIII. Környezet és Természetvédő Szervezetek Országos Találkozójával kapcsolatos dokumentumok 2003

www.nca.hu – Nemzeti Civil Alapprogram

www.nimfea.hu/ot2002 - XII. Környezet és Természetvédő Szervezetek Országos Találkozójával kapcsolatos dokumentumok 2002

www.niok.hu - Nonprofit Információs és Oktatóközpont Alapítvány

www.nonprofit.hu

www.oce.org.hu – Szövetség az OCÉ-ért Egyesület

www.okotars.hu - Egyeztető Fórum emlékeztetői

www.osszefogas.nonprofit.hu

www.prohalo.hu - proHáló Program

www.telehaz.hu - Magyar Teleházszövetség

www.zpok.hu - Zöld Pók Hálózat